

จีนกับลัทธิสังคมนิยมใหม่*

วรศักดิ์ มหัทธโนบล **

ความเป็นมา

โดยทั่วไปแล้ว พัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองจีนภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ดำเนินมาตั้งแต่ปี 1949 นั้นอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆคือ ช่วงระหว่างปี 1949 ถึง 1978 กับช่วงระหว่างปี 1979 ถึงปัจจุบัน (2013) โดยช่วงแรกเศรษฐกิจการเมืองตั้งอยู่บนฐานคิดของลัทธิสังคมนิยมอย่างเข้มข้น ใครที่แสดงท่าทีหรือความคิดที่เบี่ยงเบนและลดทอนความเข้มข้นนี้จะมีความผิดและอาจถูกลงโทษในทางใดทางหนึ่ง ส่วนช่วงที่สองเกิดขึ้นภายหลังเหมาเจ๋อตงซึ่งเป็นผู้นำสูงสุด (Paramount leader) ในช่วงแรกได้ถึงแก่กรรมในปี 1976 และเปิดโอกาสให้เติ้งเสี่ยวผิงผู้นำสูงสุดในช่วงที่สองได้ก้าวขึ้นมาแสดงบทบาทในปี 1977 และภายใต้อำนาจสูงสุดในขณะนั้น¹ เติ้งสามารถผลักดันให้คณะกรรมการกลางของพรรคให้ยอมรับนโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศในปลายเดือนธันวาคม 1978 ภายหลังจากนั้นไม่กี่วันก็สิ้นปี 1978 เหตุดังนั้น หากกล่าวในความเป็นจริงแล้ว นโยบายดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติก็ตั้งแต่เดือนมกราคม 1979 เป็นต้นมา ส่วนฐานคิดที่สำคัญของนโยบายนี้ (ซึ่งแตกต่างกับฐานคิดในช่วงแรกโดยสิ้นเชิง) ที่แสดงให้เห็นในเวลาต่อมาก็คือ เสรีนิยมในทางเศรษฐกิจและอำนาจนิยมในทางการเมือง

* รายงานวิจัยนี้เป็นหนึ่งในชุดโครงการวิจัยเรื่อง “ความร่วมมือนานาชาติกับความมั่นคงของมนุษย์” ของศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (HS1069A-56) โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและการพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

** อาจารย์ประจำภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ.2544-) และผู้อำนวยการศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2551-).

¹ การเป็นผู้นำที่มีอำนาจสูงสุดของเหมาเจ๋อตงและเติ้งเสี่ยวผิงมิได้ตั้งอยู่บนฐานของตำแหน่งทางการเมือง กล่าวคือนับแต่ปี 1959 จนถึงปี 1976 เหมาเจ๋อตงดำรงตำแหน่งประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีนเพียงตำแหน่งเดียว ในขณะที่เติ้งเสี่ยวผิงนั้น นับแต่ที่เขากลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่งในปี 1977 เขาดำรงตำแหน่งที่เป็น “รอง” ในแทบทุกตำแหน่ง เว้นแต่ตำแหน่งสุดท้ายก่อนที่เขาจะขอเกษียณตนเองในต้นทศวรรษ 1990 คือตำแหน่งประธานคณะกรรมการกลางการทหารเท่านั้นที่มิใช่ตำแหน่ง “รอง” ลักษณะทางการเมืองเช่นนี้อาจถือเป็นลักษณะพิเศษของสังคมนิยม อันเป็นลักษณะที่ดำรงมานับพันปีภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และยังมีอาจสละทิ้งไปได้โดยง่ายแม้เมื่อจีนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ไปแล้ว เหตุดังนั้น ฐานผู้นำสูงสุดของเหมาและเติ้งดังกล่าวจึงเกิดขึ้นบนฐานของบทบาทนำและอิทธิพลทางความคิดที่มีต่อสังคมนิยมอย่างเป็นทางการเป็นหลัก ตำแหน่งทางการเมือง “ที่เป็นทางการ” จึงไม่สำคัญเท่าบทบาทและอิทธิพล “ที่ไม่เป็นทางการ”.

การศึกษาในที่นี้มุ่งเน้นในช่วงที่สอง อันเป็นช่วงที่จีนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนับแต่ปี 1949 ในฐานะที่เศรษฐกิจถือเป็นส่วนหนึ่งของความมั่นคงของมนุษย์ตามที่สหประชาชาติได้นิยามเอาไว้² ทั้งนี้จุดเน้นดังกล่าวจะให้ความสำคัญกับภูมิหลังทางความคิดและพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองนับแต่ปี 1978-79 เป็นต้นมา ว่าคลี่คลายขยายตัวอย่างไร ถูกอธิบายผ่านคำหรือวาทกรรมใด และในทางปฏิบัติได้ส่งผลในเชิงประจักษ์อย่างไร โดยสาระสำคัญที่พิจารณาจากความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ตลอดช่วงเวลาดังกล่าว (1978-79 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งคือปี 2013 อันเป็นปีที่งานศึกษานี้ได้รับการเผยแพร่) ก็คือ การที่ยอมรับกันว่า จีนได้ใช้นโยบายเศรษฐกิจที่เป็นเสรีนิยมมากขึ้น กล่าวให้ชัดคือ จีนเริ่มเป็นเสรีนิยมในทางเศรษฐกิจที่ละเล็กละน้อย และเมื่อชัดเจนมากขึ้น เสรีนิยมที่จีนแสดงให้เห็นก็คือเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) โดยยังคงรักษาเอาไว้ซึ่งการเมืองภายใต้ระบอบเผด็จการพรรคเดียวคือพรรคคอมมิวนิสต์จีนอย่างเคร่งครัดและเด็ดขาด แล้วจีนก็เรียกระบบเศรษฐกิจการเมืองตามแนวทางของตนว่า “สังคมนิยมแบบจีน” (Socialism with Chinese Characteristics) แต่ด้วยเหตุที่ความจริงของแนวทางนี้ได้รับเอาลัทธิเสรีนิยมใหม่มาใช้อย่างชัดเจนในหลายด้าน ในที่นี้จึงขอเรียกแนวทางนี้ของจีนว่า “ลัทธิสังคมนิยมใหม่” (Social-Neoliberalism) ในฐานะที่จีนเป็นผู้ริเริ่ม

สังเขปลัทธิเสรีนิยมใหม่³

แน่นอนว่า การที่ลัทธิหรือแนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้ไปผุดขึ้นที่จีนนั้น ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องอธิบายถึงที่มาและสาระของแนวคิดนี้ ซึ่งว่ากันว่าจริงแล้วควรอธิบายแต่เพียงสังเขปเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาหลักของงานศึกษา แต่เพียงแค่นี้ก็ปรากฏว่ามีงานศึกษาเกี่ยวกับลัทธิหรือแนวคิดนี้ออกมาเป็นเล่มที่เชื่อมโยงกันว่าที่กล่าวว่าจะสังเขปด้วยซ้ำไป ดังจะเห็นได้จากงานศึกษาของเดวิด ฮาร์วี⁴ เป็นต้น เหตุฉะนั้น เมื่องานศึกษาในที่นี้เห็นควรอธิบายอย่างสังเขปพอให้ได้เข้าใจแล้ว ความสังเขปที่จะอธิบายในลำดับต่อไปจึงเป็นยิ่งกว่าความสังเขปที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นรูปเล่มดังตัวอย่างงานศึกษาดังกล่าว เป็นไปได้ที่รายละเอียดบางประการอาจขาดตกบกพร่องไป

² UNDP, *Human Development Report 1994* (New York, NY: Oxford University Press, 1994).

³ หัวข้อนี้เป็นการสังเขปอีกชิ้นหนึ่งจากที่ข้าพเจ้าเคยทำเอาไว้ใน วรศักดิ์ มัทธโนบล, *บทสังเคราะห์สถานการณ์และนโยบายด้านความมั่นคงกลุ่มประเทศมหาอำนาจต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทย*, ผลงานวิจัยที่ให้กับสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ในนามของศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2556) ผลงานวิจัยนี้ยังมีได้เผยแพร่.

⁴ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, ภาควิชา วิชาสหวิทยาการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สอนเงิน มีมา, 2555).

มีงานศึกษาของนักคิดฝ่ายตะวันตกหลายท่านที่กล่าวถึงลัทธินี้ แต่ในที่นี้จะขอหยิบยกเอานิยามของเดวิด ฮาร์วีมาใช้อย่างเป็นทางการ โดยนักคิดท่านนี้ได้ให้นิยามของลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ในเบื้องต้นว่าเป็นทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์การเมืองภาคปฏิบัติที่เสนอว่า สวัสดิภาพของมนุษย์จะได้รับการส่งเสริมที่ดีที่สุดก็ด้วยการปลดปล่อยเสรีภาพและทักษะในการประกอบการของปัจเจกบุคคล โดยอยู่ในกรอบทางสถาบันซึ่งมีลักษณะเด่นดังนี้คือ มีสิทธิในกรรมสิทธิ์เอกชนที่เข้มแข็ง มีตลาดเสรีและการค้าเสรี บทบาทของรัฐคือการสร้างและธำรงรักษากรอบทางสถาบันที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น รัฐต้องรับประกันคุณภาพและความมั่นคงของเงินตรา รัฐต้องวางโครงสร้างและกลไกของกองทัพ การรักษาความมั่นคง ตำรวจและกฎหมาย ที่เอื้อต่อการรักษาสหสิทธิในกรรมสิทธิ์เอกชน อีกทั้งต้องรับประกันการทำงานของตลาดอย่างเหมาะสม การรับประกันนี้ยังรวมไปถึงการใช้กำลังบังคับในกรณีจำเป็นอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นในภาคส่วนที่ไม่มีตลาดดำรงอยู่ (เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ การศึกษา การดูแลสุขภาพ ความมั่นคงทางสังคม หรือมลพิษสิ่งแวดล้อม) ก็ต้องสร้างตลาดขึ้นมารองรับ ถ้าจำเป็นก็ต้องอาศัยการดำเนินการของภาครัฐ แต่นอกเหนือจากภารกิจดังกล่าวนี้แล้ว รัฐไม่ควรเข้ามาทำวาทะอะไรอีก เมื่อสร้างตลาดขึ้นมาแล้ว รัฐพึงเข้ามาแทรกแซงในระดับต่ำสุด⁵ กล่าวอีกอย่างก็คือ รัฐพึงปล่อยให้กลุ่มทุนมีอิสระเสรีในการสะสมทุนให้มากที่สุด การแทรกแซงอันใดถ้าหากจะมีมันก็ต้องเป็นการแทรกแซงที่เอื้อให้กลุ่มมีอิสระเสรีมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

จากนิยามนี้ทำให้เห็นว่า สาระสำคัญของหลักคิดนี้จะอยู่ตรงการปล่อยเสรีทางเศรษฐกิจการเมืองให้แก่ปัจเจกบุคคลให้มากที่สุด คือปล่อยเสรีมากกว่าที่ลัทธิเสรีนิยมเดิมเคยทำ ที่ถึงจะปล่อยอย่างไรก็มีรัฐคอยกำกับและจัดระเบียบ เพื่อเป็นหลักประกันสำคัญที่จะก่อให้เกิดสันติภาพและความสงบภายใน ลักษณะเช่นนี้ของลัทธิเสรีนิยมเดิมต่อมาจึงถูกเรียกว่า “ระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแล” (embedded Liberalism)⁶ ความเข้าใจในลัทธิเสรีนิยมใหม่จึงมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะถ้าหากแนวคิดนี้จะได้มีอิทธิพลต่อสังคมโลกในเวลาต่อมา

กล่าวในแง่ที่มาของลัทธิเสรีนิยมใหม่แล้ว นับว่ามีความเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเมื่อศตวรรษที่ 18 อย่างแน่นอน เพราะในเวลาต่อมาเหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างระบบ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” ที่มีชนชั้นกลางนายทุนก้าวขึ้นมา มีบทบาททางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ และกลายเป็นที่มาของหลักคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ คุณค่าความหมายของปัจเจกชน การรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง

⁵ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบรอนซ์ (กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา, 2555), หน้า 3.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

และเศรษฐกิจ และทุนนิยมตลาดเสรี จนกลายเป็นพลังสังคมการเมืองและวัฒนธรรมยุคใหม่⁷ ที่ต่อมาได้นำมาซึ่งหลักคิดเรื่องระบบสวัสดิการสังคม การช่วยเหลือคนยากจน บำนาญสำหรับผู้สูงอายุ และการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับทุกคน ที่ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องสิทธิที่ก้าวหน้าไม่น้อย⁸ โดยเฉพาะกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจเสรีนิยมในอังกฤษต้นศตวรรษที่ 19 นั้น นโยบาย “ปล่อยเสรี” ก็ได้ครอบคลุมระบบตลาดเอาไว้ทั้ง 3 มิติคือ หนึ่ง แรงงาน ซึ่งจะนำไปตาม “ราคา” ในท้องตลาด สอง เงินตรา ที่จะมีกลไกปรับโดยอัตโนมัติของตนเอง และสาม สินค้า อันสามารถลื่นไหลเข้าออกระหว่างประเทศได้อย่างเสรี โดยสรุปก็คือ องค์ประกอบทั้งสามของระบบตลาดเสรีในเวลาต่อมาก็คือ ตลาดแรงงาน มาตรฐานทองคำ (Gold Standard) และการค้าเสรีนั่นเอง⁹

นับจากนั้นมาเศรษฐกิจการเมืองภายใต้ลัทธิเสรีนิยมก็ก้าวเดินไปข้างหน้า จนเมื่อระบบอุตสาหกรรมเติบโตขึ้น ลัทธินี้ก็ขยายบทบาทไปสู่การล่าอาณานิคมเพื่อแสวงหาทรัพยากรมาบำรุงความมั่งคั่งของชาติในยุโรปและสหรัฐอเมริกา การก้าวเดินนี้มาสะดุดอยู่ช่วงหนึ่งเมื่อเกิดมหาสงครามขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 หรือที่ต่อมาเรียกว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่นั่นก็ยังไม่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ลัทธินี้เท่าสงครามโลกครั้งที่ 2

กล่าวคือ ในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ความหายนะจากสงครามได้ทำให้ชาติฝ่ายสัมพันธมิตรจัดการประชุมขึ้นในเดือนกรกฎาคม 1944 ณ เบิร์ตตันวูดส์ รัฐนิวแฮมเชอร์ สหรัฐฯ การประชุมนี้เป็นไปเพื่อแสวงหาความร่วมมือทางการเงินสำหรับฟื้นฟูบูรณะยุโรป ซึ่งเวลานั้นได้รับความเสียหายจากสงครามอย่างหนัก และเป็นการประชุมเพื่อหาทางป้องกันมิให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำรุนแรงอย่างที่เกิดในสหรัฐฯเมื่อทศวรรษ 1930 หรือที่รู้จักกันในคำเรียกที่ว่า The Great Depression จนเป็นชนวนให้เกิดสงคราม

ผลจากการประชุมครั้งนั้นได้ให้กำเนิดองค์กรที่เข้ามารับภารกิจนี้ นั่นคือ ธนาคารเพื่อการฟื้นฟูบูรณะและพัฒนาระหว่างประเทศ (International Bank for Reconstruction and Development) หรือที่รู้จักกันในชื่อสั้นๆว่า “ธนาคารโลก” (World Bank) ส่วนภารกิจด้านการรักษาเสถียรภาพในทางเศรษฐกิจโลกที่ยุ่ยากซับซ้อนกว่าก็คือองค์กรที่มีชื่อว่า กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International

⁷ เสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2549), หน้า 39-40.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-120.

Monetary Fund: IMF)¹⁰ และนับแต่หลังสงครามเรือยมาทั้งสององค์นี้ก็เข้ามาบีบคั้นตามภารกิจที่ว่า แล้วเศรษฐกิจเสรีนิยมก็ก้าวเดินไปตามวิถีของมันอีกครั้งหนึ่ง

การก้าวเดินของเศรษฐกิจเสรีนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือ “ระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแล” ได้สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าหลายต่อหลายประเทศตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความหน้าใจโตของสหรัฐฯที่ยอมใช้นโยบายขาดดุลการค้ากับส่วนอื่นๆของโลก และดูดซับเอาผลผลิตส่วนเกินเข้ามาไว้ในประเทศตัวเอง ระบบนี้ส่งผลได้มหาศาล เช่น การขยายตลาดส่งออกอย่างญี่ปุ่น ซึ่งกำลังฟื้นฟูตนเองจากหายนะในสงคราม แต่สิ่งที่สหรัฐฯล้มเหลวก็คือ การพยายามส่งออก “การพัฒนา” ที่ไปไม่ถึงไหนในหลายส่วนของโลก โดยเฉพาะในแอฟริกา¹¹ ความล้มเหลวนี้เป็นเบาะแสแรกที่ได้เข้ามาทำลาย “ระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแล” และนำไปสู่ลัทธิเสรีนิยมใหม่ในเวลาต่อมา

โดยความล้มเหลวดังกล่าวได้ดำเนินไปพร้อมกับสงครามเย็นที่การเผชิญหน้าระหว่างสหรัฐฯกับมหาอำนาจสังคมนิยมกำลังขึ้นสู่กระแสสูง และกับสงครามเวียดนามที่สหรัฐฯเข้าร่วมอย่างเต็มตัวไม่มีทีท่าว่าจะจบลง จนขึ้นทศวรรษ 1970 เค้าวางของวิกฤตเสรีนิยมก็เริ่มปรากฏชัดเจเนียงขึ้น จะอย่างไรก็ตาม ช่วงที่เศรษฐกิจเสรีนิยมกำลังแสดงบทบาทของตนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงช่วงที่เกิดวิกฤตดังกล่าวนี้เอง ที่ลัทธิเสรีนิยมใหม่เริ่มปฏิสนธิตัวเองขึ้นมาอย่างช้าๆ โดยหลังสงครามครั้งนั้นได้มีนักปรัชญาการเมืองชาวออสเตรียชื่อ ฟรีดริช ฟอน ฮาเยก (Friedrich August von Hayek) และนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมมองต์เปลเลอริ (Mont Pelerin Society) ตามชื่อสปาแห่งหนึ่งในสวิตเซอร์แลนด์ที่พวกเขาพบกันครั้งแรก สมาคมนี้นั้นแม้จะเชิดชูลัทธิเสรีนิยมก็จริง แต่ที่ดูจะต่างออกไปก็คือ ตัวของฮาเยกในฐานะสมาชิกของสมาคมนี้นั้นยืนยันว่า มาตรการอันจำเป็นที่จะให้บรรลุเป้าหมายการจ้างงานสูงสุดก็คือ การสถาปนาระบบการเมืองแบบอำนาจเบ็ดเสร็จขึ้นมา พร้อมกับนั้นก็โจมตีสภาพแรงงานด้วยการตอกย้ำว่า ความหวังที่จะหวนกลับคืนสู่เศรษฐกิจเสรีได้นั้น อยู่ตรงการจำกัดอำนาจของสหภาพแรงงานทั้งในทางกฎหมายและในทางเป็นจริง แน่แน่นอนว่า การปรากฏขึ้นของฮาเยกและสมาคมดังกล่าวย่อมได้รับการต้อนรับและการสนับสนุนทางการเงินจากนักธุรกิจ นักอุตสาหกรรม และนายธนาคารในสหรัฐฯและอังกฤษเป็นธรรมดา

ตราบจนทศวรรษ 1970 สมาคมนี้นี้จึงได้เผยแพร่ความคิดเศรษฐกิจเสรีนิยมของตนไปตามมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ พร้อมกับการประสานสัมพันธ์กับสื่อมวลชนใหญ่ๆในอังกฤษ อย่าง *The Daily Telegraph* หรือ *The Times* เพื่อเป็นช่องทางในการเผยแพร่ความคิดของสมาคม

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 284-285.

¹¹ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, หน้า 20.

มองด์เพอเลอริน หลังจากนั้นก็ยังมีการก่อตั้งสถาบันทางวิชาการและองค์กรที่สมาทานเศรษฐกิจเสรีนิยมขึ้นมากมายทั้งในอังกฤษและสหรัฐฯ บางองค์กรสามารถขยายฐานของตนไปกว่า 50 ประเทศ การแพร่กระจายเช่นนี้ส่งผลให้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ถือกำเนิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในที่สุด

โดยเฉพาะในปี 1969 ได้มีการตั้งรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ขึ้นเพื่อรองรับกระแสเสรีนิยมใหม่ ทั้งที่ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับรางวัลโนเบลในสาขาอื่นๆ อีกทั้งยังอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเข้มงวดของชนชั้นนำในธุรกิจธนาคารของสวีเดนอีกด้วย และในช่วงที่ลัทธิเสรีนิยมกำลังกลายพันธุ์ไปสู่ลัทธิเสรีนิยมใหม่นี้เอง รางวัลโนเบลสาขานี้ก็ตกไปเป็นของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมหัวรุนแรง 2 คน หนึ่งนั้นย่อมเป็นของฮาเยก ซึ่งได้รับรางวัลนี้ในปี 1974 ส่วนอีกคนหนึ่งคือ มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) ที่ได้รับรางวัลนี้ไปในปี 1976 รางวัลนี้จึงส่งผลให้เกิดการยอมรับลัทธิเสรีนิยมในแบบที่ฮาเยกแสดงออกกันอย่างกว้างขวาง ก่อนที่จะผันไปสู่ลัทธิเสรีนิยมใหม่อย่างแท้จริง

เหตุการณ์สำคัญที่กล่าวข้างต้น¹² เมื่อมาประกอบเข้ากับวิกฤตที่เกิดในสหรัฐฯ ในฐานะผู้ชงลัทธิเสรีนิยมที่สูงเด่นที่สุดแล้ว วิกฤตนั้นก็ขยายไปสู่อังกฤษและชาติยุโรปอื่นๆ กล่าวเฉพาะสหรัฐฯกับอังกฤษนั้นประสบวิกฤตอย่างหนัก ตอนนี้องค์การนี้ได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญ เมื่อทางออกของวิกฤตเกิดขึ้นด้วยที่ทั้งสองชาติหันมาสมาทานเศรษฐกิจเสรีนิยมตามแนวทางที่ฮาเยกเสนอ นั่นคือ¹³

เริ่มจากอังกฤษในเดือนพฤษภาคม 1979 มาร์กาเรต แทตเชอร์ ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี เธอให้สัญญาว่าจะทำการปฏิรูปเศรษฐกิจที่กำลังมีปัญหาในขณะนั้น และการปฏิรูปเศรษฐกิจของเธอก็คือ การส่งสัญญาณว่าจะจัดการอย่างเด็ดขาดต่อสถาบันและวิถีทางทางการเมืองของรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตย ที่ได้ลงหลักปักฐานในสหราชอาณาจักรมาตั้งแต่ปี 1945 และสิ่งที่ได้ทำลงไปก็คือ การเผชิญหน้ากับสหภาพแรงงาน การโจมตีความสมานฉันท์ทางสังคมทุกรูปแบบที่กีดขวางการสร้างความยืดหยุ่นในการแข่งขัน (ดังที่แสดงผ่านการปกครองท้องถิ่น รวมไปถึงอำนาจของนักวิชาการและสถาบันทางวิชาการต่างๆ) การรื้อทำลายและลดถอนรัฐสวัสดิการ การแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นของเอกชน (รวมถึงสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยของรัฐด้วย) การลดภาษี การสนับสนุนการริเริ่มของผู้ประกอบการ และการสร้างบรรยากาศทางธุรกิจที่ดีเพื่อดึงดูดการลงทุนของต่างชาติ โดยเฉพาะการลงทุนจากญี่ปุ่น

ส่วนที่สหรัฐฯ โรนัลด์ เรแกน ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในปี 1980 โดยเรแกนได้เริ่มจากการสร้างพลังสนับสนุนทางการเมืองที่จำเป็น ด้วยการลดกฎระเบียบให้มากยิ่งขึ้น มาตรการลด

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 34-38; เสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก*, หน้า 165, 169 และ 172.

¹³ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, หน้า 38-39, 42-44.

ภาษี ตัดลดงบประมาณ การโจมตีสภาพแรงงานและอำนาจของกลุ่มวิชาชีพทั้งหลายอย่างเด็ดขาด นอกจากนี้ เรแกนยังได้แต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญๆ อาทิ การกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยในการทำงาน และสาธารณสุข คนเหล่านี้ได้ดำเนินนโยบายลดขนาดรัฐบาลลงยิ่งกว่าเดิม การลดกฎระเบียบในทุกๆภาคส่วน ตั้งแต่สายการบินและโทรคมนาคมไปจนถึงภาคการเงิน ซึ่งเท่ากับเปิดพื้นที่ใหม่ๆให้กลุ่มบริษัทที่มีอิทธิพลเข้ามาหาผลประโยชน์จากเสรีภาพในระบบตลาดโดยไม่มีอะไรมากีดขวาง การลดหย่อนภาษีให้การลงทุนด้วยการอุดหนุนด้านการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ ฯลฯ

ตลาดถูกทำให้เป็นหนทางเดียวในการส่งเสริมการแข่งขันและการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ทั้งยังกลายเป็นกลจักรของการสร้างความมั่นคงให้แก่กลุ่มทุนผูกขาด ภาษีเงินได้นิติบุคคลได้รับการลดหย่อนลงอย่างมาก และอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาของคนที่มียาได้สูงสุดลดลงจากร้อยละ 70 เหลือร้อยละ 28 จนถูกบันทึกว่าเป็น “การลดภาษีครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์” ในที่สุด มาตรการเหล่านี้ของเรแกนก็กลายเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้น และเป็นการกู้คืนอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นสูงในสังคม

ปฏิบัติการของเรแกนและแพตเชอร์ยังคงดำเนินต่อไปตลอดทศวรรษ 1980 พร้อมกับระบอบสังคมนิยมที่เสื่อมถอยลงทุกขณะ และถึงกาลล่มสลายในช่วงรอยต่อของทศวรรษ 1980 และ 1990 ในที่สุด การล่มสลายของสังคมนิยมนี้ได้กลายเป็นหลักหมายของการสิ้นสุดลงของสงครามเย็น และเกิดขึ้นในขณะที่สหรัฐฯกำลังรุ่งโรจน์จากการใช้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นสหรัฐฯจึงกลายเป็นมหาอำนาจที่โดดเด่นขึ้นมา จนผิดไปจากเมื่อคราวที่พ่ายแพ้สงครามเวียดนาม เป็นมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลในทางเศรษฐกิจการเมือง เทคโนโลยี และการทหาร พร้อมกันนั้นก็นำโลกเข้าสู่ยุคใหม่ที่เรียกว่า ยุค “โลกาภิวัตน์” ที่มีต้นแสดงบทบาทนำ โดยบทบาทหนึ่งที่สหรัฐฯได้แสดงมาก่อนหน้านี้ในทศวรรษ 1980 ก็คือ การใช้ลัทธิเสรีนิยมใหม่กำหนดทิศทางเศรษฐกิจการเมืองของชาติต่างๆ และเพียงไม่นานหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น บทบาทที่ว่าของสหรัฐฯก็ผันตัวเองมาเป็น “ฉันทามติวอชิงตัน” (Washington Consensus) ในที่สุด¹⁴

ขึ้นชื่อว่า “ฉันทามติ” อันหมายถึง มติอันพึงพอใจและเห็นชอบร่วมกันแล้วก็ย่อมยากที่จะปฏิเสธมันนั้นๆ ไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่ ด้วยเหตุนี้ ทั้งสหรัฐฯ อังกฤษ และชาติยุโรปอีกบางชาติในเวลาต่อมาที่สมานลัทธิเสรีนิยมใหม่ก็ใช้ลัทธินี้ไปสร้างปฏิสัมพันธ์กับชาติต่างๆ กล่าวเฉพาะสหรัฐฯแล้วนับว่ามีบทบาทสูงเด่นที่สุด อย่างน้อยคำเรียก “ฉันทามติวอชิงตัน” ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นเจ้าข้าวเจ้าของไปในตัวอยู่แล้ว

¹⁴ เสน่ห์ จามริก, สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก, หน้า 173-174.

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างเต็มตัว โดยที่ลัทธิเสรีนิยมในอดีต หรือ “ระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแล” เอาไว้ข้างหลัง โดยนับแต่ทศวรรษ 1980 เรื่อยมา ชาติอุตสาหกรรมต่างๆต่างก็หันมาสมานานลัทธินี้แทบจะพร้อมเพรียงกัน พร้อมกันนั้นชาติที่มีใช้ชาติอุตสาหกรรมก็ถูกผลักดันให้ยอมรับลัทธินี้ไปตามๆกัน จนลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่อังกฤษและสหรัฐฯได้นำร่องเอาไว้ก็ค่อยๆถูกพัฒนาให้เป็นระบบมากขึ้น และทำให้นิยามของลัทธินี้ตามที่ได้แสดงไว้ข้างต้นมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้นมา โดยสรุปก็คือ การยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) การปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นของภาคเอกชน (Privatization) ซึ่งทั้งหมดนี้ต่างมุ่งโจมตีอำนาจการควบคุมและการแทรกแซงของรัฐ¹⁵ หรือ “ระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแล” โดยตรง

ด้วยเหตุนี้ ภายใต้อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐฯ ชาติในหลายภูมิภาคของโลกก็เปลี่ยนจากที่เคยเป็นเสรีนิยมเดิมมาเป็นเสรีนิยมใหม่ จึงต้องยอมรับแนวทางดังกล่าวไปปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เพราะชาติเหล่านี้ยังต้องอาศัยความช่วยเหลือในรูปของเงินกู้จากมหาอำนาจอุตสาหกรรม หรือที่จริงแล้วก็คือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ โดยองค์กรนี้ได้กำหนดเงื่อนไขให้ชาติที่กู้จะต้องปฏิบัติตามแนวทางที่ว่า แต่ในระยะแรกๆที่ชาติต่างๆเริ่มเข้ามาสมานานลัทธิเสรีนิยมใหม่นั้น การปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวยังมีได้ดำเนินไปอย่างเต็มที่ และเมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่งแล้ว สิ่งก็ตามมากลับมิใช่ความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจ หากแต่คือวิกฤตทางเศรษฐกิจ เมื่อเป็นเช่นนี้การขอให้กองทุนการเงินระหว่างประเทศเข้ามาช่วยเหลือจึงยังเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างน้อยก็ในฐานะที่ได้ช่วยเหลือมาแต่ต้น

ตรงจุดนี้เองที่ทำให้กองทุนการเงินระหว่างประเทศสามารถ “บังคับ” ให้ชาติที่ประสบวิกฤตเหล่านี้ต้องทำตามแนวทางดังกล่าวหนักข้อยิ่งขึ้น และมาตรการที่หนักข้อนี้ก็คือมาตรการที่เรียกว่า “โครงการปรับโครงสร้าง” (Structural adjustment programme: SAP) อันมาตรการที่เรียกได้ว่าเป็น “ยาแรง” (shock therapy) ด้วยมาตรการนี้เองที่ทำให้ชาติเหล่านี้ต้องตกเป็นเสมือนหนึ่งทาสมาจนทุกวันนี้ โดยผู้ที่เป็นนายทาสก็คือ กลุ่มทุน หรือชนชั้นนายทุนผู้ยึดกุมลัทธิเสรีนิยมใหม่ประดุจคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์

ณ บัดนี้ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่ได้แผ่คลุมไปแล้วทั่วโลก อีกทั้งยังได้วางแนวทางปฏิบัติที่มีรายละเอียดมากกว่าแนวทาง 3 ประการเพิ่มขึ้นเป็นระยะ (เพื่อเอื้อให้แนวทาง 3 ประการประสบความสำเร็จมากขึ้น) ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มอำนาจให้แก่ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจฝ่ายบริหารที่เรียกว่า “ประธานเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร” (Chief Executive Officer: CEO) ให้มากขึ้น ผู้บริหาร

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172 และ 286.

เหล่านี้เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในบรรษัท กลไกทางการเงิน กฎหมาย และเทคนิคต่างๆ จนทำให้อำนาจของผู้ถือหุ้นที่เป็นเจ้าของทุนตัวจริงลดลง หรือการสร้างวัฒนธรรมของลัทธิบริโภคนิยมที่ดูเหมือนจะหลากหลาย และลัทธิอิสลามของปัจเจกบุคคลที่อัดแน่นด้วยอัตรา วัฒนธรรมนี้ต้องมีลักษณะแบบ “ประชานิยม” บนพื้นฐานของ “ตลาด” เสรีนิยมใหม่ และถูกสร้างขึ้นมาทั้งในภาคการเมืองและเศรษฐกิจ วัฒนธรรมนี้สอดคล้องกันเป็นอย่างดีกับวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ลัทธิหลังสมัยใหม่” (Postmodernism) ที่เป็นแนวโน้มทางวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 นี้ เป็นต้น¹⁶ ความท้าทายทำนองนี้ของลัทธิเสรีนิยมใหม่จะยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่ชาติมหาอำนาจและชาติที่มีขั้วมหาอำนาจจะแสดงต่อไป แต่ก็ยังคงมีอุปสรรคขัดขวางด้วยเช่นกัน

วาทกรรมเพื่อสังคมเสรีนิยมใหม่

ตั้งแต่อดีตกาลนานมาแล้วที่จีนจัดเป็นชาติที่มีนิสัยช่างเขียนช่างบันทึก บันทึกหรืองานเขียนต่างๆ เหล่านี้ทำให้เห็นด้วยว่า จีนยังเป็นชาติที่มีความคุ้นชินกับการประดิษฐ์สร้างคำต่างๆ เพื่อให้ง่ายต่อการสื่อสารในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่งอีกด้วย คำเหล่านี้บ้างก็เป็นเรื่องของนโยบาย บ้างก็เป็นคำขวัญ บ้างก็เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับหลักคิด บ้างก็เป็นคำเรียกเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ฯลฯ

จีนหลังปี 1949 ยังคงสืบทอดความคุ้นชินดังกล่าวมาใช้ ชั่วอยู่แต่ว่าการประดิษฐ์สร้างคำต่างๆ ในยุคนี้จะมีนัยที่อยู่ในบริบทของแนวคิดสังคมนิยมเท่านั้น อันเป็นแนวคิดที่มีได้มีต้นกำเนิดมาจากจีน หากแต่เป็นแนวคิดของตะวันตกที่จีนรับมาใช้อีกชั้นหนึ่ง แม้ว่าก่อนปี 1978 ที่จีนเริ่มใช้นโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศ หรือที่ต่อไปนี้จะเรียกช่วงที่ใช้นโยบายนี้สั้นๆ ว่า “ยุคปฏิรูป” นั้น จีนได้ประดิษฐ์สร้างคำต่างๆ เอาไว้ไม่น้อยก็ตาม แต่การศึกษาในที่นี้จะเลือกเฉพาะบางคำที่เกิดขึ้นหลังปี 1978 เป็นต้นมา เพื่อร้อยเรียงให้เห็นทั้งนิยามและพัฒนาการของคำเหล่านี้ ว่าสอดคล้องกับแนวคิดเสรีนิยมและ/หรือเสรีนิยมใหม่อย่างไรบ้าง ก่อนที่จะขมวดเข้าสู่แนวคิดหลักที่การศึกษาในที่นี้เรียกว่า “ลัทธิสังคมนิยมใหม่” (Social-Neoliberalism)

ดังที่กล่าวไปแล้วตั้งแต่ต้นเรื่องแล้วว่า บุคคลที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางให้แก่ยุคปฏิรูปของจีนก็คือ เต็งเสี่ยวผิง ดังนั้น การร้อยเรียงคำที่สะท้อนแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่มีการประดิษฐ์สร้างในยุคนี้จึงมีโอกาสหลีกเลี่ยงคำที่เติ้งนิยมใช้อยู่เสมอก่อนหน้ายุคปฏิรูปไปด้วย และคำหนึ่งที่ปรากฏผ่านในรูปของ

¹⁶ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, หน้า 56 และ 72. เครื่องหมายอัญประกาศ (หรือที่เรียกอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องหมายคำพูด) ที่กำกับคำบางคำในย่อหน้านี้ทำโดยข้าพเจ้า แหล่งอ้างอิงนี้มีได้เป็นผู้ทำ ทั้งนี้เพื่อต้องการเน้นให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติที่กระทำผ่านคำดังกล่าวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่.

ประโยคหนึ่งที่มีชื่อเสียงและถูกอ้างอิงอยู่เสมอก็คือประโยคที่ว่า “ไม่ว่าจะเป็นแมวดำหรือแมวเหลืองก็ตาม มันย่อมเป็นแมวดีเสมอตราบเท่าที่ยังจับหนูได้” ถ้อยคำนี้เมื่อถูกอ้างอิงนานๆเข้าก็มีการเปลี่ยนรูปไป เช่นกลายเป็นว่า “ไม่ว่าจะเป็นแมวดำหรือแมวขาว ขอให้จับหนูได้เป็นพอ” หรือ “ไม่ว่าจะเป็นแมวสีอะไรก็ตาม ขอให้จับหนูได้ก็ถือเป็นแมวที่ใช้ได้” เป็นต้น ซึ่งสุดท้ายแล้วแต่ที่ว่าผู้อ้างอิงจะนำไปปรับอย่างไร แต่ความหมายมิได้เปลี่ยนไปแต่อย่างไร

คงเพราะตั้งใจใช้ถ้อยคำดังกล่าวอย่างค่อนข้างจะโดดเด่น ผู้คนจึงมักเข้าใจว่าตั้งใจเป็นผู้ประดิษฐ์สร้างถ้อยคำนี้ขึ้นมา ทั้งที่จริงแล้วถ้อยคำนี้คือสุภาษิตของชาวจีนที่ชื่อชว่น (เสฉวน) อันเป็นมณฑลด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีนใช้กัน เดิมซึ่งเป็นคนมณฑลดังกล่าวก็หยิบเอาถ้อยคำนี้มาใช้ในมิติทางเศรษฐกิจ โดยครั้งแรกที่เขาใช้นั้นมาจากการอธิบายของเขาในปี 1962 และหลังจากนั้นเขาก็ใช้ถ้อยคำนี้เรื่อยมา¹⁷ และนี่เองที่น่าจะเป็นเหตุที่ทำให้ผู้คนเข้าใจว่าตั้งใจเป็นเจ้าของถ้อยคำดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การที่เจตนาสุภาษิตดังกล่าวมาใช้ในมิติทางเศรษฐกิจนั้น ความหมายโดยรวมก็คือ เต็งต้องการจะชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดหรือลัทธิใดก็ตาม หากมันสามารถทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นได้ แนวคิดหรือลัทธินั้นก็ย่อมมีประโยชน์ และไม่ควรถูกตั้งข้อรังเกียจหรือปฏิเสธเพียงเพราะแนวคิดหรือลัทธินั้นไม่ใช่หรือไม่เป็นสังคมนิยม กล่าวอีกอย่างคือ ในขณะที่เศรษฐกิจจีนกำลังมีปัญหา หากยังมัวแต่ยึดติดอยู่กับแนวคิดหรือลัทธิหนึ่งโดยอย่างเคร่งครัดตายตัว (ในที่นี้คือสังคมนิยม) แล้วยอมมิใช่เรื่องดี ดังนั้น ในความคิดของเต็ง เขาจึงไม่ปฏิเสธแนวคิดหรือลัทธิใดๆ หากแนวคิดหรือลัทธินั้นสามารถทำให้เศรษฐกิจของจีนดีขึ้น ไม่เว้นแม้แต่นักคิดหรือลัทธิที่มีสีสันของทุนนิยมเสรี ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับสังคมนิยมก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่จีนในยุคที่มีการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966-1976) ซึ่งเศรษฐกิจการเมืองจีนกำลังเหวี่ยงไปในทางที่ซ้ายัดนั้น เต็งจึงถูกลงโทษจนหมดบทบาททางการเมืองไปถึงสองครั้งสองคราด้วยข้อหา “เดินหนทางทุนนิยม”¹⁸ แต่ครั้งเต็งกลับมาใช้อำนาจอีกครั้งหนึ่งในปี 1977 และผลักดันจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูปในปี 1978 ถ้อยคำดังกล่าวจึงถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง จะต่างจากอดีตก็ตรงที่ว่า คราวนี้เจตนาใช้เต็มที่ได้โดยมิต้องกังวลต่อแรงต้านใดๆอีก และใช้ในขณะที่ตัวเขาเองได้ก้าวขึ้นสู่ผู้นำสูงสุดของจีนแทนที่เหมาเจ๋อตงผู้ล่วงลับ

¹⁷ Kate Xiao Zhou, *How Farmers Changed China* (Colorado: Westview Press, 1996), p. 51; Deng Xiaoping, *Selected*

Works of Deng Xiaoping Volume I (1938-1965) (Beijing: Foreign Languages Press, 1995), p. 318.

¹⁸ Yan Jiaqi and Gao Gao, *Turbulent Decade: A History of the Cultural Revolution*, Translate and edited by D.W.Y. Kwok (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1996).

จะอย่างไรก็ตาม แม้ถ้อยคำ “แมวจับหนู” จะแฝงความคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจอยู่กลายๆ แต่ในระยะเริ่มต้นของยุคปฏิรูปเติ้งกลับมิได้นำเศรษฐกิจจีนไปสู่เสรีนิยมอย่างเต็มรูปหรือในทันทีทันใด เพราะจากการประชุมคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนในระหว่างวันที่ 18-22 ธันวาคม 1978 อันเป็นการประชุมครั้งประวัติศาสตร์ที่เป็นก้าวแรกที่จะนำจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูปนั้น เรากลับพบว่า เติ้งยังคงรักษาความเป็นสังคมนิยมเอาไว้ โดยเฉพาะคำที่ถูกประดิษฐ์สร้างอีกคำหนึ่ง (ที่เติ้งแสดงผ่านคำปราศรัยของเขาเรื่อง “ปลดปล่อยความคิด แสวงหาสิ่งจริงจากความเป็นจริง และสามัคคีกันเพื่อมองไปสู่อนาคต”) นั่นคือคำว่า “หลักการพื้นฐาน 4 ประการ” หลักการที่ว่านี้ประกอบไปด้วย (1) ยึดมั่นในหนทางสังคมนิยม (2) ยึดมั่นในเผด็จการประชาธิปไตยประชาชนหรือเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ (3) ยึดมั่นการนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน และ (4) ยึดมั่นในลัทธิมาร์กซ ลัทธิเลนิน และความคิดเหมาเจ๋อตง¹⁹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า แทบไม่มีคำใดที่สะท้อนถึงการออกนอกกรอบสังคมนิยมไปสู่เสรีนิยมแต่อย่างใด ข้าพเจ้าคิดว่ายังรู้สึกได้ถึงน้ำเสียงที่หนักแน่นขมขื่นในแนวคิดเดิมอีกด้วย

แต่ด้วยเหตุที่เติ้งได้ผลักดันจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูป ที่ในภาคส่วนเศรษฐกิจได้แฝงแนวคิดเสรีนิยมเอาไว้โดยผ่านนโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศ การประดิษฐ์สร้างคำเพื่อยืนยันว่าตนยังเป็นสังคมนิยมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ไปด้วย เพราะนโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศในด้านหนึ่งหมายถึงการปฏิรูปเศรษฐกิจภายในทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม และอีกด้านหนึ่งหมายถึงการเปิดประเทศเพื่อรับเอาวิทยาการความรู้ หรือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากภายนอกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจนั้น²⁰ ทำให้การรักษาความเป็นสังคมนิยมโดยให้ปลอดจากการเข้ามาของเสรีนิยมย่อมไม่ใช่เรื่องง่าย

ด้วยเหตุนี้ ในทางปฏิบัติจีนจึงพัฒนาเศรษฐกิจของตนโดยข้างหนึ่งพยายามรักษาความเป็นสังคมนิยมเอาไว้ อีกข้างหนึ่งกลับพยายามให้การพัฒนาเศรษฐกิจที่ว่าเสรีมากขึ้น และสิ่งที่จีนได้ทำในเวลาต่อมาก็คือ การปรับคำว่า “หลักการพื้นฐาน 4 ประการ” เสียใหม่ให้กลายเป็นคำว่า “หนึ่งใจกลาง สองจุดพื้นฐาน” (One focus two basic points)

ที่ว่าเป็นการปรับคำก็เพราะคำว่า “หนึ่งใจกลาง สองจุดพื้นฐาน” หมายถึง การยึดเอาการสร้างสรรค์เศรษฐกิจสังคมนิยมที่ทันสมัยเป็นใจกลางหนึ่งเดียว (หนึ่งใจกลาง) และยึดเอา “หลักการพื้นฐาน 4 ประการ” หนึ่งจุด กับนโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศอีกหนึ่งจุด รวมเป็นสองจุดร่วมกัน (สอง

¹⁹ Deng Xiaoping, “Emancipate the Mind, Seek Truth from Facts and Unite as One in Looking to the Future” and “Uphold the Four Cardinal Principles,” *Selected Work of Deng Xiaoping Volume II (1975-1982)* (Beijing: Foreign Languages Press, 1991), pp.150-163, 168-191.

²⁰ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *เศรษฐกิจการเมืองจีน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 188.

จุดพื้นฐาน)²¹ จากคำที่ปรับใหม่จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะมองจากแง่มุมใดก็ตาม เป้าหมายที่จีนพึงอย่างมีนัยสำคัญก็คือ เศรษฐกิจ เพราะไม่ว่าจะ “หนึ่งใจกลาง” หรือ “สองจุดพื้นฐาน” ต่างมีประเด็นอยู่ที่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสิ้น เหตุฉะนั้น คำอื่นๆ เช่น มาร์กซ เลนิน เหมาเจ๋อตง ที่อยู่แวดล้อมเป้าหมายสำคัญ (คือเศรษฐกิจ) จึงทำหน้าที่ยืนยันว่าจีนยังเป็นสังคมนิยมอยู่เท่านั้น ถึงแม้ผลในทางปฏิบัติจะฉายให้เห็นว่าเศรษฐกิจที่จีนกำลังก้มหน้าก้มตาพัฒนาอยู่นั้นส่อแววเสรีนิยมมากขึ้นเรื่อยๆก็ตาม

ความพยายามที่จะรักษาความเป็นสังคมนิยมเอาไว้จึงนับเป็นเรื่องตลกร้ายไม่น้อย เมื่อย้อนรำลึกไปถึงช่วงที่จีนกับ (อดีต) สหภาพโซเวียตยังมีความขัดแย้งกันอยู่²² แล้วจีนกล่าวหาสหภาพโซเวียตว่าเป็นพวก “ลัทธิแก้” (Revisionist)²³ อันมีความหมายว่า สหภาพโซเวียตมิได้เป็นสังคมนิยมอีกต่อไปแล้ว สังคมนิยมที่สหภาพโซเวียตกล่าวอ้างอยู่นั้นแท้จริงแล้วคือการแก้หรือบิดเบือนลัทธิสังคมนิยมไปจากเดิม มีแต่จีนเท่านั้นที่เป็นสังคมนิยมอย่างแท้จริง แต่มาบัดนี้จีนกลับดำเนินไปตามรูปรอยที่คล้ายกับที่ตนเคยกล่าวหาสหภาพโซเวียตเสียเอง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกหากในเวลานั้นสหภาพโซเวียตจะกล่าวว่า จีนกำลังเป็นลัทธิแก้พอกๆกับตน²⁴ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงยอมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จีนจำต้องสรรหา

²¹ ดูรายละเอียดใน Zhao Ziyang, “Advance Along the Road of Socialism with Chinese Characteristics,” *Major Document of the People’s Republic of China (December 1978–November 1989)* (Beijing: Foreign Languages Press, 1991), pp. 641–648.

²² เดิมจีนกับอดีตสหภาพโซเวียต (หรือรัสเซียในปัจจุบัน) มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างมาก โดยเฉพาะตั้งแต่หลังการยึดอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี 1949 เป็นต้นมา แต่ในความสัมพันธ์อันดีนี้ก็กลับมีปมความขัดแย้งอยู่หลายเรื่องที่ถูกกวาดซ่อนเอาไว้ได้พรม จนเมื่อทั้งสองฝ่ายเหลืออด ปมที่ว่าจึงปะทุขึ้นและนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ขาดสะบั้นลงในปี 1960 อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของทั้งสองเริ่มดีขึ้นในทศวรรษ 1980 และนำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระดับปกติในปลายทศวรรษเดียวกันนี้ ดูใน เขียน ธีระวิทย์, *นโยบายต่างประเทศจีน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 455–476.

²³ ลัทธิแก้เป็นลัทธิมาร์กซสายหนึ่ง ผู้ให้กำเนิดนี้คือ เอดูอาร์ด แบร์นชไตน์ (Eduard Bernstein) นักสังคมนิยมชาวเยอรมันเชื้อสายยิว แบร์นชไตน์มีความเชื่อมั่นในแนวทางสันติภายใต้ระบอบประชาธิปไตย และเห็นว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมนิยมควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยผ่านระบบรัฐสภาและการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยอย่างสันติไม่ควรใช้การปฏิวัติ ซึ่งเท่ากับได้ “แก้” แนวทางที่มาร์กซเสนอ ด้วยเหตุนี้ แบร์นชไตน์จึงได้สมญาว่า “บิดาแห่งลัทธิแก้” (Father of Revisionism) ดูใน อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์ และ สัญชัย สุวังบุตร, *รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม* (กรุงเทพฯ: โครงการตำราและหนังสือคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), หน้า 240.

²⁴ ทั้งนี้เป็นคำบอกเล่าของปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ อดีตรองศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน “ปริทัศน์เสวนา,” *ปริทัศน์* 4, หน้า 20. นิตยสารที่อ้างถึงอยู่นี้มิได้ให้ข้อมูลการตีพิมพ์ จึงมีอาจจะระบุวัน เดือน ปี และลำดับฉบับของนิตยสารฉบับนี้ให้ปรากฏ แต่จากการตรวจสอบทั่วทั้งเล่ม คาดว่า น่าจะตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2524 อันเป็นช่วงที่กำลังเกิดความแตกแยกในขบวนการคอมมิวนิสต์แทบจะทั่วโลก รวมทั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) นิตยสารฉบับนี้เป็นหนึ่งในสิ่งพิมพ์ไทยไม่กี่ฉบับในขณะนั้นที่นำเสนอเรื่องทำนองนี้ในเวลานั้น และฉบับที่

ถ้อยคำ หรือคำต่างๆมาอธิบายตัวตนของตน เพื่อยืนยันว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้น (การพัฒนาเศรษฐกิจ) มิได้ออกนอกกรอบนอกทางสังคมนิยมแต่อย่างไร แล้วจีนก็เรียกแนวทางที่ตนกำลังเดินอยู่นี้ว่า “สังคมนิยมแบบจีน” (Socialism with Chinese Characteristics)²⁵ มาจนทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่จีนยึดกุมคำว่า “หนึ่งใจกลาง สองจุดพื้นฐาน” นับแต่ที่เข้าสู่ยุคปฏิรูปเรื่อยมาแล้ว ทั้งเติ้งและแกนนำพรรคคอมมิวนิสต์จีนแทบทุกคนต่างก็แสดงออกซึ่งความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้แนวทางเศรษฐกิจต่างๆ และวิธีหนึ่งก็คือ การเรียนรู้จากชาวต่างชาติที่เดินทางมาเยือนจีน ไม่ว่าจะชาวต่างชาติคนนั้นจะเป็นผู้นำประเทศหรือบุคคลในแวดวงสาขาอาชีพใดก็ตาม เติ้งและแกนนำพรรคต่างก็ไม่ละเลยที่จะใช้โอกาสนี้ถามไถ่ถึงแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศของแขกผู้มาเยือน แม้แขกบางกลุ่มบางคนจะออกตัวว่าตนมิใช่ผู้สันตดรณิทางเศรษฐกิจก็ตาม²⁶ ดังนั้น ยิ่งการเชิญผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ทางด้านเศรษฐกิจมาให้ความรู้ด้วยแล้ว จึงย่อมเป็นเรื่องปกติธรรมดาสำหรับจีนในช่วงเวลานั้น

และหนึ่งในบรรดาผู้รู้ที่จีนได้เชิญมาบรรยายให้แก่ผู้นำระดับต่างๆของตน ตลอดจนนักวิชาการและนักเศรษฐศาสตร์ทั้งที่เป่ย์จิง (ปักกิ่ง) และเซี่ยงไฮ้ (เซี่ยงไฮ้) เมื่อปี 1980 ก็คือ มิลตัน ฟรีดแมน เจ้าของรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ปี 1976 ดังที่งานศึกษานี้ได้เอ่ยถึงเขาไปก่อนหน้านี้ ประเด็นหนึ่งในการบรรยายของฟรีดแมนก็คือ ทฤษฎีระบบตลาดเสรี²⁷ อันเป็นหัวใจดวงหนึ่งของลัทธิเสรีนิยมใหม่

แต่กระนั้นก็ควรกล่าวด้วยว่า “ตลาด” นับเป็นอีกคำหนึ่งที่เติ้งให้ความสนใจก่อนที่ฟรีดแมนจะถูกเชิญมาบรรยายในจีนเสียอีก โดยเติ้งได้เอ่ยถึงคำคำนี้เป็นครั้งแรกในปี 1979 เพียงแต่ยังไม่ได้กำหนด

อ้างอิงอยู่นี้มีแกนเรื่องหลัก (theme) อยู่กับการเปลี่ยนแปลงของจีนตามที่งานศึกษานี้กำลังกล่าวถึงอยู่ โดยหัวข้อของแกนเรื่องหลักที่เป็นชื่อพาดบนหน้าปกคือ “จีน: ทุนนิยมหรือสังคมนิยม?”

²⁵ Zhao Ziyang, “Advance Along the Road of Socialism with Chinese Characteristics,” *Major Document of the People's Republic of China (December 1978-November 1989)*, pp. 641-648.

²⁶ ข้อมูลนี้เป็นที่ทราบกันทั่วไปสำหรับผู้ที่ได้ไปเยือนจีนในช่วงนั้น ตัวอย่างหนึ่งก็คือ คำบอกเล่าของ ผศ.ดร.สืบแสง พรหมบุญ (พ.ศ.2484-2555) อดีตรองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยรังสิต โดยสืบแสงเล่าว่าได้ไปเยือนจีนกับคณะนักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งในช่วงจีนเริ่มปฏิรูปใหม่ๆ และได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมคารวะเติ้งเสี่ยวผิงด้วย จากการสนทนาในตอนหนึ่ง เติ้งได้ถามคณะนักวิชาการไทยว่า ไทยมีแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง คณะนักวิชาการไทยได้ตอบเติ้งเท่าที่ตอบได้ โดยออกตัวว่ามีชนักเศรษฐศาสตร์ แต่เติ้งก็พยายามซักจูงให้ตอบโดยกล่าวในทำนองว่า แม้จะไม่มีความรู้ แต่ก็ประสงค์จะให้พูด สักเล็กน้อยก็ยังดี.

²⁷ Naomi Klein, *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism* (New York: Henry Holt and Company, 2007), p. 185.

ออกมาในเชิงนโยบายเท่านั้น²⁸ และต่อมาก็ยังได้เอ่ยถึงคำนี้อยู่เป็นระยะๆ เช่นในปี 1985 Deng Xiaoping ชี้ให้เห็นว่า สังคมนิยมกับเศรษฐกิจตลาดไม่มีความขัดแย้งกัน และการที่จีนทำให้เศรษฐกิจที่มีโครงการ (ของสังคมนิยม) ประสานเข้ากับเศรษฐกิจตลาด (ของทุนนิยม) นั้นก็เพื่อปลดปล่อยพลังการผลิตให้มากขึ้น ปลดปล่อยได้มากเท่าไรก็ยังสามารถเร่งการพัฒนาเศรษฐกิจให้เร็วขึ้นเท่านั้น²⁹ จะเห็นได้ว่า “ตลาด” ในความคิดของเติ้งจึงเป็นเพียงกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาปรับใช้เศรษฐกิจให้แก่รัฐสังคมนิยมจีนเท่านั้น

ตรวจพบการประชุมคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนเต็มคณะครั้งที่ 4 ของ “สมัชชา 13” ระหว่างวันที่ 23-24 มิถุนายน 1989 หรือหลังเหตุการณ์นองเลือดที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน (ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ผ่านไปประมาณ 20 วันนั่นเอง คำว่า “ตลาด” จึงปรากฏเป็นแนวทางปฏิบัติ โดยที่ประชุมมีมติให้จัดตั้งระบบเศรษฐกิจและกลไกการหมุนเวียนผ่านเศรษฐกิจที่มีโครงการประสานเข้ากับการปรับตัวของตลาด³⁰ แต่เนื่องจากเวลานั้นจีนเพิ่งผ่านเหตุการณ์นองเลือดมาหมาดๆ และทำให้จีนถูกคว่ำบาตรจากชาติตะวันตก การปรากฏขึ้นมาของคำว่า “ตลาด” จึงมิได้สร้างแรงกระเพื่อมใดๆ

จีนจึงตกอยู่ในภาวะที่เยียบเหงาภายหลังเหตุการณ์ครั้งนั้น เวลานั้นแกนนำพรรคคอมมิวนิสต์จีนต่างได้อุทิศเวลาให้กับการสรุปบทเรียนจากเหตุการณ์นองเลือดในครั้งนั้น การสรุปบทเรียนดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มข้น โดยฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเหตุการณ์นองเลือดเกิดขึ้นก็เพราะการปฏิรูปเชิงซ้าเกินไป อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเป็นเพราะเร่งรีบเกินไป จะเห็นได้ว่า แกนนำทั้งหมดนี้ไม่มีใครที่ไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปชั่วคราวแต่ว่ามันจะช้าหรือเร็วเท่านั้น ผลก็คือ ฝ่ายแรกเป็นฝ่ายชนะ ซึ่งก็หมายความว่า หลังจากนี้ไปการปฏิรูปของจีนจะเดินหน้าเข้าสู่อัตราเร่ง แต่นั่นก็ยังไม่สำคัญเท่ากับที่ผู้นำในฝ่ายแรกคือ เติ้งเสี่ยวผิง³¹ เมื่อฝ่ายของเติ้งเป็นฝ่ายชนะ การส่งสัญญาณเยี่ยงผู้ชนะจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

สัญญาณดังกล่าวถูกส่งผ่านโดยตัวของเติ้งเอง เขาส่งสัญญาณด้วยการเดินทางเยือนภาคใต้ของจีนในช่วงเทศกาลฤดูใบไม้ผลิ (ชุนเจี๋ย) หรือเทศกาลตรุษจีนในช่วงต้นปี 1992 แต่ละที่ที่เดินทางไปถึง (คืออยู่ข้าง เซินเจิ้น จูไห่ และเซี่ยงไฮ้) เติ้งไม่ปล่อยให้ตนหลงใหลเคลิบเคลิ้มไปกับความเจริญเติบโต

²⁸ Deng Xiaoping, “We Can Develop a Market Economy under Socialism,” *Selected Work of Deng Xiaoping Volume II (1975-1982)*, pp. 235-239.

²⁹ เช่น บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “สังคมนิยมและเศรษฐกิจตลาดไม่มีความขัดแย้งขั้นมูลฐานดำรงอยู่,” *สรรพนิตเติ้งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?*, ดาวประกาย รุ่งอรุณ แปล (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2543), หน้า 62-66. คำในวงเล็บกำกับโดยงานศึกษานี้

³⁰ บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “คำรายงานและคำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมิน: เร่งฝีก้าวการปฏิรูปเปิดประเทศและสร้างประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ช่วงชิงภารกิจสังคมนิยมที่มีลักษณะจำเพาะของจีนได้รับชัยชนะที่ใหญ่หลวงยิ่งขึ้น,” *สรรพนิตเติ้งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?*, หน้า 174.

³¹ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *เศรษฐกิจการเมืองจีน*, หน้า 237-238.

ของเมืองเหล่านี้โดยสูญเปล่า หากแต่ละที่ที่ไปถึงตั้งยังไม่ละเลยที่จะแสดงความคิดของตนผ่านการสนทนาต่างกรรมต่างวาระกับผู้นำท้องถิ่นอีกด้วย และหนึ่งในแนวคิดของเขาที่ต่อมาได้ถูกนำมาอ้างอิงอยู่เสมอก็คือ แนวคิดเรื่อง “ตลาด” ที่เริ่มเป็นรูปเป็นร่างภายใต้รัฐสังคมนิยมมากขึ้น

เด็งซีชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจที่มีโครงการของรัฐสังคมนิยมกับเศรษฐกิจตลาดของรัฐทุนนิยมมิได้มีความแตกต่างในแง่ธาตุแท้ ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจที่มีโครงการจึงไม่ใช่เท่ากับสังคมนิยม ทุนนิยมก็มีการวางโครงการเหมือนกัน และเศรษฐกิจตลาดก็ไม่ใช่เท่ากับทุนนิยม สังคมนิยมก็มีตลาดได้เหมือนกัน เพราะต่างล้วนเป็นมาตรการทางเศรษฐกิจด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น ตัวแลกเปลี่ยนหรือตลาดหุ้นดีหรือไม่ดี เป็นอันตรายหรือไม่ หรือมีได้เฉพาะในรัฐทุนนิยม รัฐสังคมนิยมจะนำมาใช้ได้หรือไม่ เป็นเรื่องที่สามารถทดลองกันได้โดยไม่ต้องลังเล หากไม่ดีก็แก้ไข หรือจะปิดไปเลยหรือค่อยๆ ปิดยอมทำได้ทั้งนั้น³² และจากแนวคิดที่เป็นรูปเป็นร่างนี้เมื่อรวมเข้ากับแนวคิดเดียวกันทั้งก่อนหน้าและหลังจากนี้ พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ไม่ลังเลกับคำว่า “ตลาด” อีกต่อไป เพราะพอถึงเดือนตุลาคมปีเดียวกัน “สมัชชา 14” ก็ค้นพบและรับรองคำว่า “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” (Socialism Market Economy) อย่างเป็นทางการและเปิดเผย และโดยไม่ขวยเขินว่ามันจะเป็นทุนนิยมหรือไม่

เหตุฉะนั้น จากแรกเริ่มที่คำว่า “ตลาด” เป็นเพียงคำที่น่าสนใจ แต่ก็ลังเลไม่แน่ใจว่าจะนำใช้ได้หรือไม่ อย่างไร แล้วจีนก็ใช้เวลากว่าทศวรรษในการ “ค้นคว้า” เพื่อให้คำคำนี้ไปด้วยกันได้กับรัฐสังคมนิยมของตน จนกระทั่งค้นพบในที่สุดด้วยคำว่า “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” ซึ่งมีนิยามเชิงปฏิบัติการว่า การทำให้ตลาดมีบทบาทพื้นฐานในการจัดสรรทรัพยากรภายใต้การปรับตัวและควบคุมทางมหภาคของรัฐสังคมนิยม เพื่อให้การเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจเป็นไปตามความต้องการของกฎมูลค่าที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์และอุปทาน จัดสรรทรัพยากรไปสู่ข้อต่อที่มีประสิทธิภาพดีกว่า โดยอาศัยการทำหน้าที่ของคานาจัดแห่งราคาและกลไกการแข่งขัน สร้างแรงกดดันและพลังขับเคลื่อนแก่วิสาหกิจในแบบ “ดีให้อยู่ เลวให้สูญ” พัฒนาตลาดให้เป็นเอกภาพทั่วประเทศ ขยายบทบาทของตลาดให้กว้างออกไป³³ ภายใต้นิยามนี้นับแต่ปี 1992 จีนก็ลงมือปฏิบัติการ “เร่ง” ปฏิรูปแทบจะในทันที

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดทศวรรษ 1990 ก็ว่าได้ ที่จีนหมกมุ่นอยู่กับการเร่งปฏิรูปอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา และแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับเมื่อแรกเข้าสู่ยุคปฏิรูปเมื่อปลายทศวรรษ 1970 กล่าวอีกอย่างคือ หากตลอดทศวรรษ 1980 คือช่วงเวลาที่จีนเตรียมเนื้อเตรียมตัวและ

³² บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “ใจความสำคัญในการสนทนาที่อู่ซาง เซินเจิ้น จูไห่ และเซียงไฮ้ (18 มกราคม-21 กุมภาพันธ์ 1992),” *สรณิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?*, หน้า 108-109.

³³ ดูรายละเอียดใน บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “คำรายงานและคำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมิน: เร่งฝึก้าวการปฏิรูปเปิดประเทศและสร้างประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ช่วงชิงภารกิจสังคมนิยมที่มีลักษณะจำเพาะของจีนได้รับชัยชนะที่ใหญ่หลวงยิ่งขึ้น,” *สรณิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?* หน้า 175.

ทำจิตใจสำหรับการปฏิรูปแล้ว ตลอดทศวรรษ 1990 ก็คือช่วงเวลาที่จีนก้าวเข้าสู่การปฏิรูปอย่างจริงจังและอย่างทั่วด้าน ไม่เว้นแม้แต่จิตวิญญาณของผู้คนที่เปลี่ยนจากช่วงก่อนการปฏิรูป (คือช่วงที่มีการปฏิวัติวัฒนธรรม) อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ถึงตอนนั้นตั้งก็ลาจากโลกไป (ในปี 1997) โดยทิ้งให้ภารกิจการปฏิรูปอยู่ในมือของผู้นำรุ่นที่ 3 รุ่นที่ 4 และรุ่นที่ 5 ซึ่งก็คงสืบทอดกันเป็นรุ่นๆต่อไป トラบเท่าที่การปฏิรูปยังมีพลังกันจนแตกสลาย ส่วนตัวตั้งนั้น ภายหลังลาจากโลกไปแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ยกระดับให้กับความคิดของเขาขึ้นเป็นทฤษฎีโดยเรียกว่า “ทฤษฎีตั้งเสี่ยวผิง” พร้อมกันนั้นก็ยกย่องเปรียบเปรยให้เขาเป็น “สถาปนิกแห่งการปฏิรูปจีน”

การเกิดขึ้นของ “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” นับเป็นประโยชน์แก่ผู้นำในยุคหลังตั้งไม่มากนัก โดยเฉพาะกับการสานต่อภารกิจปฏิรูปภายใต้รากฐานที่ถูกวางเอาไว้แล้วอย่างมั่นคงจนยากที่จะเปลี่ยนแปลง ยิ่งหลังผู้นำรุ่นที่ 3 ภายใต้การนำของเจียงเจ๋อหมินด้วยแล้ว ภารกิจอันพึงสืบสานต่อไปมีเพียงการรักษาและต่อยอด “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” ให้ได้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ นับแต่ผู้นำรุ่นที่ 3 เป็นต้นมา คำหรือวาทกรรมที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาก็เป็นคำที่ให้ความหมายในเชิงกึ่งหลักคิดกึ่งนโยบายเฉพาะผู้นำคนนั้นๆ

ดังจะเห็นได้ว่า ในยุคที่เจียงเจ๋อหมินเป็นผู้นำรุ่นที่ 3 เจียงได้ประดิษฐ์สร้างคำหรือวาทกรรม “สามตัวแทน” ขึ้นมา ซึ่งมีความหมายว่า พรรคคอมมิวนิสต์จีนจะมีบทบาทเป็นตัวแทนของประเทศชาติใน 3 ด้านด้วยกันคือ เป็นตัวแทนพลังการผลิตที่ก้าวหน้า เป็นตัวแทนวัฒนธรรมที่ก้าวหน้า และเป็นตัวแทนผลประโยชน์ที่ก้าวหน้า³⁴ แต่ที่สะท้อนความเป็นเสรีนิยมใหม่ในยุคของผู้นำรุ่นที่ 3 ก็คือ การที่เจียงเสนอให้นักธุรกิจหรือผู้ประกอบการเอกชนมีโอกาสเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีน

เกี่ยวกับประเด็นนี้เจียงให้เหตุผลว่า สมาชิกส่วนข้างมากของพรรคจากที่ผ่านมามีมากมาจากชนชั้นชาวนา กรรมกร และปัญญาชน แต่นับแต่ที่พรรคได้ใช้นโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศเป็นต้นมา สังคมจีนได้เกิดชนชั้นต่างๆขึ้นมาอย่างหลากหลาย เช่น นักธุรกิจ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผู้บริหารและผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคในธุรกิจของทุนต่างชาติ ผู้ประกอบการอิสระ เจ้าของธุรกิจ พนักงานในองค์กรนายหน้า ผู้มีอาชีพอิสระอื่นๆ ฯลฯ เจียงชี้ให้เห็นว่า คนเหล่านี้ได้เติบโตขึ้นมาจากนโยบายของพรรค และได้สร้างตนขึ้นมาอย่างซื่อสัตย์และอยู่ในกรอบของกฎหมาย ซึ่งเจียงถือว่าคนเหล่านี้ได้สร้างคุณูปการให้กับการพัฒนาพลังทางการผลิต และภารกิจอื่นๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมนิยมที่ลักษณะเฉพาะของจีน ด้วยเหตุตั้งนั้น เจียงจึงเสนอว่า พรรคควร

³⁴ ดูรายละเอียดใน เจียงเจ๋อหมิน, “คำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมินในที่ประชุมใหญ่ฉลองวันครบรอบ 80 ปีของพรรคคอมมิวนิสต์จีน,” *จีนในกระแสการเปลี่ยนแปลง*, ชลธิรา สัตยาวัฒนา บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2545) หน้า 59-98.

ที่จะรับบุคคลดีเด่นในกลุ่มที่ว่าที่ยอมรับในธรรมเนียมพรรค แนวทางและนโยบายของพรรค เข้าเป็นสมาชิกด้วย โดยในส่วนบุคคลที่สำรวจ เจียงเห็นว่าไม่ควรนำข้อสรุปที่ว่า การมีทรัพย์สินหรือไม่มี และถ้ามี มีมากน้อยเพียงใด มาตัดสินจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มบุคคลเหล่านี้³⁵ ผลก็คือ ข้อเสนอแนะของเจียงผ่านความเห็นชอบของแกนนำพรรค และนับจากนั้นมา พรรคชนชั้นกรรมาชีพพรรคนี้ก็มิบุคคลที่มีใช้กรรมกร ชาวนา และปัญญาชน แต่เป็นนายทุน นักธุรกิจหรือผู้ประกอบการ ฯลฯ ต่างเรียงหน้ากันเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคคนแล้วคนเล่า ซึ่งย่อมหมายความว่า จากนั้นไปบุคคลเหล่านี้ย่อมมีสิทธิหรือโอกาสที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้ในระดับสูงของจีนได้ไม่ยาก³⁶ ดังนั้น หากพรรคการเมืองนี้จะสูญเสียความเป็นพรรคชนชั้นกรรมาชีพแล้ว พรรคก็มีเหตุผลที่อธิบายได้ว่าเพราะมันคือสังคมนิยมแบบจีนอยู่ดี

ในทำนองที่คล้ายกัน ครั้นพอจีนผลัดแผ่นดินไปสู่ผู้นำรุ่นที่ 4 หูจิ่นเทาผู้นำของรุ่นนี้ก็ประดิษฐ์สร้างคำว่า “การพัฒนาที่เป็นวิทยาศาสตร์” ขึ้นมา คำคำนี้ได้รับอธิบายถึงที่มาว่า เป็นมุมมองภาพรวมและทัศนคติพื้นฐานที่มีต่อธาตุแท้ สิ่งที่เป็นแก่น ความเรียกร้องต้องการการพัฒนา ต้นแบบการพัฒนา (development model) ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจีน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ของการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม ให้เป็นสังคมเมือง ให้เป็นสังคมแบบการตลาด ให้สอดคล้องกับกระแสสากล ซึ่งถึงที่สุดแล้ว “การพัฒนาที่เป็นวิทยาศาสตร์” ของหูก็ยังคงอ้างอิงทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์ที่ไม่ต่างกับที่เจียงอ้าง แต่ที่ขาดไม่ได้ก็คือ การระบุว่า เป็นลัทธิมาร์กซ์แบบจีน³⁷ จากนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หูได้พัฒนาความเป็นเสรีนิยมใหม่ที่เจียงได้ทำเอาไว้ไปอีกขั้นหนึ่ง โดยมีเป้าหมายชัดเจนอยู่ที่การทำเงินให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม เป็นสังคมเมือง และเป็นสังคมแบบตลาด และก็เช่นเดียวกับกรณีของเจียง ที่เมื่อหูนำเสนอคำนี้ขึ้นมาได้ไม่นาน คำคำนี้ก็ถูกอ้างอิงในโอกาสต่างๆ เรื่อยมา จนกลายเป็นคำที่จะไปปรากฏอยู่ในธรรมนูญพรรคอีกเช่นกัน และมีฐานะไม่ต่างกับ “มรดก” ที่หูทิ้งเอาไว้ก่อนที่จะหมดวาระในตำแหน่งทางการเมืองภายในพรรคเมื่อปลายปี 2012 และภายในรัฐเมื่อต้นปี 2013

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า แต่แรกเริ่มที่จีนเข้าสู่ยุคปฏิรูปนั้น แนวคิดเสรีนิยมได้ถูกนำมาใช้อย่างระมัดระวัง และถูกใช้ในฐานะทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการและเป็นด้านหลัก และโดยยังคงเอาไว้ซึ่งโครงสร้างทางการเมืองที่มีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุด ระยะเวลา

³⁵ เจียงเจ๋อหมิน, “คำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมินในที่ประชุมใหญ่ฉลองวันครบรอบ 80 ปีฯ,” *จีนในกระแสการเปลี่ยนแปลง*, หน้า 84-87.

³⁶ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิหรือโอกาสทางการเมืองของบุคคลที่เป็นสมาชิกพรรคได้ใน *วรศักดิ์ มหัทธโนบล, ครองแผ่นดินจีน: พรรค ผู้นำ อำนาจอรัฐ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2554), หน้า 80-93.

³⁷ ดูรายละเอียดใน *จางซีเสียน และ หลิงไห่จิน, 60 ปีแห่งการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน, หลี่เหวินเหลียง แปลและเรียบเรียง* (กรุงเทพฯ: โครงการสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2553), หน้า 294-297.

เริ่มแรกนี้ครอบคลุมเวลาประมาณ 10 ปีระหว่างปี 1979 ถึงปี 1989 คือตั้งแต่เริ่มเดินหน้าปฏิรูปในปี 1979 ไปจนถึงเมื่อเกิดเหตุการณ์นองเลือดเทียนอันเหมินในปี 1989 ในช่วงทศวรรษแรกนี้จีนได้แสดงออกซึ่งอาการกระมิดกระเมี้ยนต่อแนวคิดเสรีนิยมพอสมควร คือข้างหนึ่งแสดงออกซึ่งความปรารถนาที่จะก้าวไปตามแนวคิดนี้ แต่อีกข้างหนึ่งก็พยายามอธิบายให้ได้ว่าตนยังยึดแนวคิดสังคมนิยมอย่างมั่นคง

แต่ออาการกระมิดกระเมี้ยนนี้ค่อยๆหายไปเมื่อการปฏิรูปของจีนก้าวเข้าสู่ทศวรรษที่สองนับแต่ปี 1990 โดยเฉพาะเมื่อจีนค้นพบคำอธิบายให้แก่ตนเองผ่านคำว่า “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” ซึ่งถือเป็นคำที่รวบยอดความคิดทั้งหมดด้วยข้อสรุปที่ว่า ตนยังเป็นสังคมนิยมอยู่เช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนที่เห็นว่าเป็นเสรีนิยม (ใหม่) นั้นตนเพิ่งไปที่เศรษฐกิจเท่านั้น ก่อนที่จะฟันธงว่านี่คือ สังคมนิยมที่มีลักษณะเฉพาะของจีนหรือสังคมนิยมแบบจีน

ครั้นพอก้าวสู่ทศวรรษที่สามนับแต่ปี 2000 จีนก็ไม่กระมิดกระเมี้ยนต่อลัทธิเสรีนิยมใหม่อีกต่อไป จีนไม่เพียงพร้อมกระโจนเข้าสู่การค้าเสรีจากการเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกเมื่อปลายปี 2001 เท่านั้น หากนับแต่นั้นมาการบริหารจัดการเศรษฐกิจภายในยังเป็นเสรีนิยมใหม่อย่างเต็มตัวอีกด้วย ข้ายังเป็นเสรีนิยมใหม่ที่สามารทำอะไรร่างได้อย่างเต็มที่ภายใต้อำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนเพียงพรรคเดียว แบบที่ชนชั้นนายทุนในรัฐประชาธิปไตยที่สมาทานลัทธิเสรีนิยมใหม่อยากจะได้จะเป็นแต่ก็ยากยิ่ง เพราะรัฐเหล่านี้ต่างมีกระบวนการประชาธิปไตยคอยค้ำคองอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงยอมเท่ากับว่า โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองจีนจึงเป็นสังคมนิยมกึ่งเสรีนิยมใหม่ หรือกล่าวให้ชัดก็คือเป็นรัฐ “สังคมนิยมใหม่” (Social-Neoliberalism) ถึงแม้จีนจะเรียกโครงสร้างแบบนี้ว่า “สังคมนิยมแบบจีน” หรือ “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” ก็ตาม

แน่นอนว่า การทำความเข้าใจโครงสร้างดังกล่าวได้นั้น คงอาศัยวาทกรรมเพียงด้านเดียวย่อมมิอาจเข้าใจได้สมบูรณ์ หากไม่ศึกษาพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองในเชิงรูปธรรมควบคู่กันไปด้วย และการศึกษาในประเด็นหลังนี้จะดำเนินเป็นอันดับถัดไป

ก้าวอย่างแห่งสังคมนิยมใหม่

การศึกษาในสองหัวข้อก่อนหน้าทำให้เราเข้าใจในระดับหนึ่งว่า ปฏิบัติการที่โดดเด่นของลัทธิเสรีนิยมใหม่อยู่ตรงที่มีการยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) การปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Privatization) โดยทั้งหมดนี้มุ่งที่จะให้ภาคเอกชนหรือชนชั้นนายทุนเข้ามามีบทบาทให้มากที่สุด ซึ่งตรงข้ามกับระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแลที่ยังมีการควบคุมและแทรกแซงของรัฐปรากฏอยู่โดยตรง และเมื่อปฏิบัติการได้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่ลัทธิเสรีนิยมใหม่

นำมาทดแทนระบบเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแลก็คือ การเพิ่มอำนาจให้แก่ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจฝ่ายบริหารที่เรียกว่า “ประธานเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร” (Chief Executive Officer: CEO) ให้มากขึ้น การสร้างวัฒนธรรมของลัทธิบริโภคนิยมและลัทธิอิสริยยศนิยมของปัจเจกบุคคลที่มีลักษณะ “ประชานิยม” บนพื้นฐานของ “ตลาด” ทั้งในภาคการเมืองและเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม “ลัทธิหลังสมัยใหม่” (Postmodernism) ที่เป็นแนวโน้มทางวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 และเมื่อมาถึงกรณีจีน เราก็เข้าใจเสรีนิยมใหม่ผ่านกระบวนการประดิษฐ์สร้างวาทกรรมต่าง ๆ นานา นับสิบปี วาทกรรมเหล่านี้หมายมุ่งให้สังคมนิยมที่เป็นอยู่แต่เดิมของตนไปด้วยกันได้กับเสรีนิยมหรือเสรีนิยมใหม่

เหตุตั่งนั้น พ้นไปจากประเด็นวาทกรรมแล้วก็คือ การศึกษาท้าวางเพื่อเสรีนิยมใหม่ของจีนผ่านพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองของจีนนั่นเอง แน่นนอนว่า การศึกษาในประเด็นนี้ย่อมต้องชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจการเมืองจีนนับแต่ยุคปฏิรูปในปี 1978 เป็นต้นมานั้น มีความสอดคล้องกับปฏิบัติการที่โดดเด่นของเสรีนิยมใหม่ดังกล่าวอย่างไรบ้าง ก่อนที่จะสรุปถึงบุคลิกลักษณะที่เป็น “สังคมเสรีนิยมใหม่” อันเป็นประเด็นคำถามสำคัญของงานศึกษานี้ ทั้งนี้จะได้แยกอธิบายเชิงพัฒนาการด้วยการแบ่งเป็นระยะเวลาในแต่ละช่วงโดยประมาณการ ดังนี้

ก. ย่างก้าวในทศวรรษแรก (1979-1989)

สิ่งที่รับรู้กันโดยทั่วไปสำหรับการปฏิรูปในทศวรรษแรกของจีนก็คือ การปฏิรูปในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมพร้อมกับการเปิดประเทศหลังจากที่ปิดมานานร่วม 30 ปี ในช่วงนี้ไม่ว่าจีนจะใช้แนวคิดใดมาปฏิรูปก็ตาม สิ่งที่ยอมรับและรับรู้กันดีก็คือ จีนทำไปด้วยเหตุปัจจัยภายในของตนโดยแท้ คือเป็นเหตุจากชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนที่มีคุณภาพต่ำ ที่การกินการอยู่ยังเต็มไปด้วยข้อจำกัด โดยเฉพาะข้อจำกัดทางการเมือง กล่าวคือ เป็นผลมาจากการเมืองแบบสังคมนิยมที่สุดโต่งที่เน้นความเป็นอยู่แบบชนชั้นกรรมาชีพ จนเรียกได้ว่าต่อให้ใครมีเงินมากพอที่จะซื้ออะไรมาบริโภคก็ตาม เงินนั้นก็ไม่มี ความหมาย เพราะเอาเข้าจริงแล้วไม่สามารถซื้ออะไรได้ตามใจชอบ (ดังปัจจุบัน) และทั้งหลายทั้งปวงนี้ล้วนเป็นผลมาจากช่วงที่มีการปฏิวัติวัฒนธรรม อันเป็นเหตุการณ์ที่จีนถูกเหวี่ยงให้เข้าไปอยู่ในวังวนของกระแสชาตินิยมที่ไม่ว่าใครก็ตามก็มีอาจทำตนแบบคนที่ “อยู่ดีกินดี” ได้โดยเด็ดขาด ไม่เว้นแม้แต่ตัวผู้นำเองก็ตาม³⁸ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่อึดอัดเช่นนี้เองที่ทำให้เติ้งเสี่ยวผิงต้องยกเอาสุภาษิตเรื่อง “แมวจับหนู” มาใช้ในทางเศรษฐกิจ จากนั้น “แมว” หลากสีจึงถูกตั้งปล่อยออกไปจับ “หนู” ในทางเศรษฐกิจภาคต่างๆ

³⁸ ดูรายละเอียดความเป็นมาและความเป็นไป ตลอดจนชีวิตทางเศรษฐกิจในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมของจีนได้ใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 79-140.

เริ่มจากภาคเกษตรกรรม ในภาคนี้รัฐได้ใช้แรงจูงใจเป็นหลักสำคัญในการปฏิรูปด้วยการยกเลิกหลักการเดิมที่ว่า “ทุกคนทำงานต่างกัน แต่ได้รับผลตอบแทนเท่ากัน” (สังคมนิยม) มาเป็น “ทุกคนได้ผลตอบแทนตามผลงานที่ทำ” (ทุนนิยมหรือเสรีนิยม) จากนั้นก็ใช้ “ระบบความรับผิดชอบการผลิต” และ “ระบบสัญญาสำหรับกลุ่มการผลิต” ระบบนี้ชาวนาจะรับผิดชอบการผลิตบนที่ดินที่ตนถือสิทธิ์อยู่ว่าจะผลิตอะไรและอย่างไร เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและดีขึ้น โดยที่ปริมาณที่ได้นี้จะเป็ปริมาณที่มีการตกลงกันมาก่อนแล้วระหว่างชาวนากับรัฐ ซึ่งเมื่อตกลงกันแล้วทั้งสองฝ่ายก็จะทำสัญญาต่อกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่า ชาวนาจะรับผิดชอบการผลิตของตนอย่างอิสระว่าจะปลูกพืชชนิดใดอย่างไรก็ได้ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องรับผิดชอบต่อสัญญาที่กระทำกับรัฐด้วย ผลก็คือ ผลผลิตที่ได้มักจะเป็ไปตามสัญญา และมีอยู่บ้างที่สามารถผลิตได้มากกว่าที่ตกลงในสัญญา ในกรณีหลังนี้ผลผลิตจะตกเป็นของชาวนา เพราะถือเป็นส่วนเกินที่อยู่นอกเหนือข้อตกลงในสัญญา³⁹ สำหรับผลผลิตที่ได้ตามสัญญาชาวนาก็จะแบ่งเป็นสิบส่วน โดยสามส่วนแรกจะตกเป็นของรัฐในรูปของภาษี สามส่วนที่สองเป็นของชาวนา และสี่ส่วนสุดท้ายรัฐจะรับซื้อจากชาวนาในราคารัฐ⁴⁰ ผลก็คือ ชาวนาจะไม่เพียงมีผลผลิตที่พอบริโภคหรือถ้าเกินบริโภคก็อาจนำไปขายได้เท่านั้น หากแต่ยังมีเงินเก็บจากการขายให้รัฐในสี่ส่วนสุดท้ายอีกด้วย ซึ่งก่อนหน้ายุคปฏิรูปจะทำได้

ไม่เพียงเท่านั้น รัฐยังได้ยกเลิกข้อจำกัดต่างๆเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนตัวของชาวนาที่มีอยู่แต่เดิมออกไปอีกด้วย การยกเลิกนี้ทำให้ชาวนาในแต่ละครัวเรือนสามารถใช้ที่ดินของตนที่ไม่เกี่ยวกับในสัญญา (เช่นที่ว่างในบริเวณที่พักอาศัย) มาสร้างผลผลิตอื่นๆในยามว่าง ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ หรือแม้แต่การผลิตงานหัตถกรรมในครัวเรือน ฯลฯ ผลที่ได้จากอาชีพเสริมเหล่านี้ถือเป็นของครัวเรือนการผลิตที่สามารถนำไปจำหน่ายยังตลาดได้ และด้วยวิธีนี้รายได้ของครัวเรือนการผลิตจึงเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง และดูจะเป็นแรงจูงใจที่ใช้ได้ผลไม่น้อย

การปฏิรูปดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะเพียงไม่กี่ปีหลังจากเริ่มนโยบายก็ปรากฏว่า การผลิตประเภทต่างๆในภาคนี้ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แน่แน่นอนว่า ส่วนหนึ่งย่อมมาจากแรงจูงใจที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้นำมาใช้ และผลที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งก็คือ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของผู้ที่อยู่ภาคการผลิตนี้ สิ่งอำนวยความสะดวกเล็กๆน้อยๆ อย่างเครื่องซักผ้า พัดลม หรือเครื่องพักผ่อนหย่อนใจอย่างเครื่องเสียงหรือโทรทัศน์ ฯลฯ ได้ค่อยๆปรากฏในครัวเรือนของชาวนาโดยไม่ถือเป็น

³⁹ ดูรายละเอียดใน กวนอี่เจิน, “การปฏิรูปการเกษตรในจีน,” จีน: ยุทธศาสตร์ใหม่แห่งการต่อสู้, ปันดดา เลิศล้ำอำไพ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2526), หน้า 83-87.

⁴⁰ จากการสัมภาษณ์ชาวนาในมณฑลยูนนานเมื่อเดือนธันวาคม 1991. หนึ่ง ราคารัฐนี้ประมาณได้กับราคาเท่าทุน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเวลานั้นเศรษฐกิจสังคมนิยมยังมีได้สลายไป อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐจะนำผลผลิตนี้ไปจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ให้กับบุคลากรของรัฐ

ความผิดว่ากำลังเสฟสุขแบบทุนนิยมอีกต่อไป⁴¹ ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าทศวรรษ 1980 เป็นทศวรรษของชาวจีนอย่างแท้จริงก็ว่าได้ และปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่าผลสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนโยบายดังกล่าวเริ่มปล่อยให้ภาคเกษตรกรรม “เสรี” มากขึ้นนั่นเอง

ส่วนในภาคอุตสาหกรรมก็เป็นหลักการเดียวกับภาคเกษตรกรรม คือเป็นหลักการที่ยืดเอา “ระบบความรับผิดชอบการผลิต” กับ “ระบบสัญญาสำหรับกลุ่มการผลิต” ดังนั้น ผู้บริหารและกรรมกรในโรงงานจะได้รับแรงจูงใจในรูปแบบต่างๆ คล้ายกับที่ผู้ผลิตในภาคเกษตรกรรมได้รับ นั่นคือ นอกจากจะมีการให้รางวัลหรือโบนัสแล้ว ก็ยังมีการจ่ายค่าล่วงเวลา การขึ้นเงินเดือน การเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือการพิจารณาความดีความชอบ เป็นต้น เพิ่มเข้ามาอีกด้วย

ภายใต้หลักการนี้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ผลิตในภาคอุตสาหกรรมดีขึ้น แต่ที่ออกจะต่างจากภาคเกษตรกรรมอยู่ประการหนึ่งก็คือว่า แม้ภาคอุตสาหกรรมจะมีข้อผูกมัดจากความรับผิดชอบหรือสัญญาที่กระทำต่อรัฐก็ตาม แต่ในแง่ของผลผลิตที่กระทำผ่านระบบการบริหารจัดการแล้ว ภาคอุตสาหกรรมสามารถกำหนดปริมาณของผลผลิตที่พึงจะผลิตได้ง่ายกว่าการผลิตในภาคเกษตรกรรมอย่างมาก เพราะในขณะที่ภาคเกษตรกรรมต้องรอเงื่อนไขปัจจัยทางธรรมชาติหรือภูมิศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงผลทางการผลิตนั้น ในภาคอุตสาหกรรมกลับไม่ต้องรอ ขอเพียงมีวัตถุดิบและเครื่องจักรใช้งานได้ก็สามารถที่จะกำหนดปริมาณผลผลิตด้วยตัวเองได้ไม่ยาก ความเหลื่อมล้ำเช่นนี้มีผลต่อหลักการที่นำมาใช้ในภาคอุตสาหกรรมอย่างมาก โดยเฉพาะการเอื้ออำนวยให้ผู้ที่อยู่ภาคอุตสาหกรรมแสวงหาค่าตอบแทนหรือรางวัลได้ง่ายกว่าผู้ที่อยู่ภาคเกษตรกรรม ถ้าหากผู้อยู่ในภาคการผลิตนี้ไม่ซื่อสัตย์ต่อหลักการ

ด้วยเหตุนี้ จึงมีการตั้งข้อสังเกตว่า บางโรงงานที่สามารถคำนวณผลการผลิตของตนได้แล้ว และนำผลที่คำนวณไปเข้าระบบความรับผิดชอบหรือระบบสัญญา จากนั้นก็ทำการผลิตให้ได้ตามที่ตนกำหนดเอาไว้ โดยอาจจะทำงานเท่าเวลาเดิม ทำล่วงเวลา หรือมีคนงานบางส่วนลาป่วยไปบ้าง ฯลฯ จนในที่สุด งานก็แล้วเสร็จตามเป้าที่วางเอาไว้ คนงานหรือหัวหน้างานคนใดคนหนึ่งหรืออาจจะทุกคนก็จะได้โบนัสหรือรางวัล ตามที่ระบุในเงื่อนไขความรับผิดชอบและสัญญาไปโดยปริยาย⁴² และไม่ว่ารัฐจะรู้เท่าทันหรือไม่ก็ตาม แต่ภาพรวมที่เป็นจริงก็คือ ทั้งผู้ผลิตและรัฐต่างพอใจในความสำเร็จของการปฏิรูปในภาคการผลิตนี้

⁴¹ กวนอี่เจิน, “การปฏิรูปการเกษตรในจีน,” จีน: ยุทธศาสตร์ใหม่แห่งการต่อสู้, หน้า 87.

⁴² เป็นข้อสังเกตจากการศึกษาและลงพื้นที่สำรวจของ เชียน อีระวิทย์, จีนผลัดแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 55-67.

จะอย่างไรก็ตาม “ปมเงื่อน” ที่สำคัญของการปฏิรูปในภาคนี้ (ซึ่งส่วนหนึ่งย่อมรวมถึงภาคเกษตรกรรมด้วย) พรรคคอมมิวนิสต์จีนให้ความสำคัญไปที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งในด้านหนึ่งจะต้องรับเอาความรู้ทางด้านนี้จากต่างประเทศเข้ามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และจะทำอย่างนี้ได้ก็มิแต่จีนจะต้องเปิดประเทศเท่านั้น ปัญหาจึงมีว่า จีนจะเปิดประเทศในระดับใดจึงจะสามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองเอาไว้ได้

ประเด็นปัญหานี้อาจดูได้จากแนวคิดของเติ้งเสี่ยวผิง โดยเติ้งเห็นว่า การพึ่งตนเองยังคงเป็นหลักยึดถือปฏิบัติที่ไม่เปลี่ยนแปลง จีนจะทะนุถนอมมิตรภาพและความร่วมมือกับต่างประเทศ และทะนุถนอมสิทธิผลประโยชน์แห่งความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง ที่สำคัญคือ จีนจะไม่ชนเอาความชัดเจนของต่างประเทศเข้ามาทั้งดุ้น เพราะการลอกแบบนั้นจีนเคยมีบทเรียนมาก่อนแล้วว่าไม่มีทางประสบความสำเร็จ ต่างประเทศไม่ว่าประเทศใดอย่าได้หวังเลยว่าจีนจะยอมเป็นบริวาร และอย่าได้หวังเลยว่าจีนจะทนกลืนความขมขื่นที่ยังความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของจีนเอง จีนจะดำเนินนโยบายเปิดประตูอย่างเด็ดเดี่ยวไม่โลเล ขยายการแลกเปลี่ยนกับภายนอกอย่างแข็งขัน บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคและอำนวยประโยชน์แก่กัน ในขณะเดียวกัน หัวสมองของจีนจะต้องรักษาความมีสติเอาไว้เสมอต่อต้านการกัดกร่อนของความคิดเฝ้าที่มาจากภายนอกอย่างเด็ดเดี่ยว จะไม่ยินยอมให้รูปแบบชีวิตชนชั้นนายทุนท่วมทับในจีนเป็นอันขาด⁴³ คำกล่าวที่ฟังดูเหมือนกับอคตินี้คงไม่มีเหตุผลอื่นใดที่จะอธิบายได้ดีไปกว่าการสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนที่จีนเคยได้รับมาตั้งแต่เมื่อครั้งลัทธิอาณานิคมกำลังเฟื่องฟู แต่ความเข้าใจเช่นนี้ย่อมต้องเป็นคนละเรื่องกับสิ่งที่จีนจะต้องพิสูจน์ตนเอง ว่าต่อไปจีนจะปฏิบัติตนตามคำกล่าวนี้ได้มากน้อยเพียงใดและอย่างไรมากกว่า โดยเฉพาะกับคำกล่าวของเติ้งที่ว่า “จะไม่ยินยอมให้รูปแบบชีวิตชนชั้นนายทุนท่วมทับในจีนเป็นอันขาด”

เหตุดังนั้น จีนจึงต้องเปิดประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจ (economic areas) ขึ้นมาในที่สุด แต่จีนก็เปิดด้วยความระมัดระวังด้วยการเลือกเปิดพื้นที่แถบบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของประเทศ พื้นที่เหล่านี้มีบทบาททางการค้าและการลงทุนทางเศรษฐกิจเป็นการเฉพาะ ซึ่งก็มีทั้งทางตรงและทางอ้อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าพื้นที่นั้นๆถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ทางใด ดังนั้นพื้นที่เหล่านี้จึงมีตั้งแต่พื้นที่ที่มีการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม พื้นที่ที่เป็นเฉพาะเขตการค้า พื้นที่ที่สร้างขึ้นเพื่อการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีระดับสูง หรือพื้นที่สำหรับอุตสาหกรรมแปรรูป เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ชื่อเรียกพื้นที่เศรษฐกิจเหล่านี้จึงมีมากมายหลายประเภท โดยมีหน้าที่ของพื้นที่นั้นๆเป็นตัวกำหนดชื่อประเภทของพื้นที่อีกชั้นหนึ่ง

⁴³ เติ้งเสี่ยวผิง, “คำปราศรัยเปิดประชุม”, เอกสารสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศครั้งที่ 12 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจีน (ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1982), หน้า 5-6.

พื้นที่ที่สำคัญที่สุดในบรรดาพื้นที่เหล่านี้คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zone, SEZ) กับเมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง (Open Coastal Cities) โดยเขตเศรษฐกิจพิเศษมีอยู่ด้วยกัน 5 เขต คือ จูไห่ เซินเจิ้น ซานโถว เซี่ยหมิน และไห่หนาน โดยสามเขตแรกสังกัดมณฑลกวางตุ้ง (กวางตุ้ง) สองเขตหลังสังกัดมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) และไห่หนาน (ไหหลำ) ตามลำดับ⁴⁴ และเมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 14 เมืองอันได้แก่ (คำที่อยู่ในวงเล็บต่อท้ายชื่อเมืองทั้ง 14 เมืองคือชื่อมณฑลหรือเขตปกครองตนเองที่เมืองนั้นสังกัด ที่ไม่มีคำในวงเล็บต่อท้ายหมายถึงมหานครที่ขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลาง) ต้าเหลียน (เหลียวหนิง) ฉินหวงเต่า (เหอเป่ย์) เทียนจิน เอียนไถ (ซานตง) ชิงเต่า (ซานตง) เหลียนอวี่นกัง (เจียงซู) หนานทง (เจียงซู) ช่างไห่หรือเซียงไฮ้ หนิงโป (เจ้อเจียง) เจินโจว (เจ้อเจียง) ฝูโจว (ฮกเกี้ยน) กว่างโจว (กวางตุ้ง) จ้านเจียง (กวางตุ้ง) และเป่ย์ไห่ (กวางซี) พื้นที่นอกเหนือจากนี้ มักจะเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้มีบทบาทในเชิงนโยบาย และมักจะสัมพันธ์กับเขตเศรษฐกิจพิเศษหรือเมืองเปิดตามแนวชายฝั่งในทางใดทางหนึ่ง

ส่วนหน้าที่ของพื้นที่เศรษฐกิจเหล่านี้ก็คือ การเปิดรับการค้าการลงทุนจากต่างประเทศด้วยการใช้แรงจูงใจทางภาษี และการให้นักลงทุนสามารถใช้ระบบการบริหารจัดการตามที่ตนกำหนด หรือดังที่ตนใช้ในประเทศแม่ของตน เป็นอยู่แต่ว่าสัดส่วนของผู้บริหารนั้นจะต้องมีชาวจีนร่วมอยู่ด้วย ทั้งนี้ไม่รวมพนักงานเจ้าหน้าที่และผู้ใช้งานซึ่งจะต้องเป็นชาวจีนทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้สิ่งที่จีนพึงได้จากการใช้แรงจูงใจที่ว่านี้จึงนอกจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งในด้านการค้าและการผลิตแล้ว จีนยังได้ในเรื่องของวิทยาการการจัดการในองค์กรเศรษฐกิจหรือธุรกิจสมัยใหม่อีกด้วย ทั้งนี้ควรกล่าวด้วยว่า เฉพาะการลงทุนนั้นตั้งได้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ หนึ่ง เป็นการลงทุนร่วมกันระหว่างจีนกับต่างประเทศ สอง เป็นความร่วมมือระหว่างจีนกับต่างประเทศ และสาม เป็นการลงทุนของต่างประเทศ แต่เพียงฝ่ายเดียว โดยเรียกการลงทุนทั้งสามลักษณะนี้ว่า “ทุน 3 ประเภท”⁴⁵ โดยในลักษณะที่สองนั้น ส่วนหนึ่งเป็นความร่วมมือในการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งการแลกเปลี่ยนทางด้านวิชาการ ส่วนในลักษณะที่สาม ส่วนใหญ่จะเป็นการลงทุนในประเภทที่จีนไม่เคยมีความรู้หรือความเชี่ยวชาญมาก่อน แม้แต่น้อย และจีนเองก็ต้องการได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากการลงทุนประเภทนี้เช่นกัน ถึงกระนั้น การลงทุนในลักษณะที่สามนี้ยังมีน้อยมากในเวลานั้น

⁴⁴ ในทศวรรษ 1990 จีนได้เปิดพื้นที่เศรษฐกิจใหม่อีกพื้นที่หนึ่ง คือ “เขตใหม่ผู้ตง” ซึ่งโดยหน้าที่แล้วแทบจะไม่ต่างกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งห้าที่กล่าวมา และต่อมาก็ถูกตั้งไปรวมเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในที่สุด แต่จนถึงเวลานั้น พื้นที่เศรษฐกิจหลายแห่งในจีนก็แทบจะมีหน้าที่ที่ไม่แตกต่างกับเขตเศรษฐกิจพิเศษแล้ว.

⁴⁵ บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “ใจความสำคัญในการสนทนาที่อุซาง เซินเจิ้น จูไห่ และเซียงไฮ้,” *สรรนิพนธ์ตั้งเสียวมิง: จีนจะไปทางไหน*, หน้า 108.

ผ่านไปจากนโยบายที่เปิดเสรีให้แก่ภาคส่วนต่างๆดังกล่าวแล้ว สิ่งที่จีนเริ่มเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญในทศวรรษแรกของการก้าวสู่เสรีนิยมใหม่ก็คือ การปฏิรูปภาคการเงินการธนาคาร ซึ่งนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมาจนถึงช่วงที่เข้าสู่ยุคปฏิรูปนั้น จีนมีธนาคารอยู่ 4 ธนาคาร ธนาคารทั้งสี่นี้ล้วนเป็นของรัฐ อันประกอบไปด้วย ธนาคารอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมจีน (The Industrial and Commercial Bank of China, ICBC) ธนาคารเกษตรกรรมจีน (The Agricultural Bank of China, ABC) ธนาคารโยธาธิการจีน (The China Construction Bank, CCB) และธนาคารแห่งประเทศไทยจีน (The Bank of China, BOC) สามธนาคารแรกมีธุรกรรมโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมายตามชื่อของธนาคาร ส่วนธนาคารที่สี่จะทำธุรกรรมด้านต่างประเทศ แต่ทั้งหมดนี้ต่างขึ้นตรงต่อธนาคารประชาชนจีน (The Peoples' Bank of China, PBC) ซึ่งเป็นธนาคารแห่งชาติหรือธนาคารกลางของจีน

ส่วนที่ว่าเป็นการปฏิรูปอย่างมีนัยสำคัญก็คือ การที่จีนได้เพิ่มบทบาทเชิงพาณิชย์ด้วยการให้ธนาคารทั้งสี่จัดตั้งธนาคารพิเศษขึ้นมาอีกด้วย แต่ก็ยังคงกล่าวได้ว่าไม่มากนักสำหรับช่วงทศวรรษแรกนี้ นอกจากนี้ก็ยังเปิดให้มีสถาบันการเงินที่มีธนาคาร (Non-bank Financial Institutions) อย่างเช่น สถาบันประกันภัยหรือประกันชีวิต สถาบันที่มีบทบาทหรือเกี่ยวข้องกับการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ และสถาบันการไปรษณีย์ที่มีบทบาททางการเงิน เป็นต้น⁴⁶ การปฏิรูปสถาบันการเงินการธนาคารนี้ แม้จะเป็นเพียงช่วงเริ่มต้นก็ตาม แต่การเริ่มต้นนี้ก็สื่อให้เห็นถึงเค้าลางว่าจีนกำลังเดินไปตามเส้นทางทุนนิยมในฐานะ “เครื่องมือ” สำหรับสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และโดยที่จีนยังคงยืนยันหยัดที่จะยืนยันว่าตนคือสังคมนิยม

เกือบจะตลอดทศวรรษ 1980 ก็ว่าได้ที่จีนได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปจากก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนเริ่มดีขึ้นโดยภาพรวม แต่ก็เห็นได้ชัดว่า การปฏิรูปดังกล่าวได้ส่งผลให้พื้นที่มณฑลชายฝั่งด้านตะวันออกเจริญกว่าชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ และทำให้เกิดช่องว่างหรือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทในเวลาต่อมา แต่ปรากฏการณ์นี้ก็เป็นความจงใจหรือตั้งใจของผู้นำจีนเอง คือเป็นความคิดที่ให้ท้องที่ส่วนหนึ่งที่มีเงื่อนไขให้พัฒนาขึ้นมาก่อน (ในที่นี้คือชายฝั่งตะวันออก) ท้องที่อีกส่วนหนึ่งที่ไม่มีเงื่อนไขหรือมีแต่น้อยก็ให้พัฒนาช้ากว่า แล้วให้ท้องที่ที่พัฒนาขึ้นมาก่อนช่วยเป็นแรงผลักดันท้องที่ที่ด้อยพัฒนาบรรลุถึงความมั่งคั่งร่วมกันในขั้นสุดท้าย⁴⁷ แน่แน่นอนว่า เจ้าของความคิดนี้หาใช่ใครที่โง่ หากคือเติ้งเสี่ยวผิงอีกเช่นเคย โดยเติ้งได้ให้เหตุผลว่า ท้องที่ที่พัฒนาหรือร่ำรวยขึ้นมา ก่อนต้องเสียภาษีและผลประโยชน์ให้แก่รัฐเพิ่มมากขึ้น และให้สนับสนุนการพัฒนาแก่ท้องที่ที่ยังยากจนอยู่ แต่จะบั่นทอนความคึกคักของท้องที่ที่เจริญแล้วไม่ได้ โดยเติ้งเชื่อว่า ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นกับวิธี

⁴⁶ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *เศรษฐกิจการเมืองจีน*, หน้า 202-205.

⁴⁷ บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “ใจความสำคัญในการสนทนาที่อุซาง เซินเจิ้น จูไห่ และเซียงไฮ้,” *สรรนิพนธ์เติ้งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน*, หน้า 109.

แก้ปัญหานั้นจะเป็นไปบนพื้นฐานอะไร อย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่ต้องค้นคว้า แต่เดี๋ยวก็คาดคะเนว่า พอปลายศตวรรษที่ 20 ที่ระดับชีวิตความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานของชาวจีนอยู่ในขั้นพอมีพอกินแล้ว ก็จะเสนอและแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นพิเศษ⁴⁸ ซึ่งในอีกหนึ่งหรือสองทศวรรษต่อมา ความจริงก็จะพิสูจน์โดยตัวของมันเองว่าความคิดของเต็งเป็นจริงหรือไม่

จะอย่างไรก็ตาม การปฏิรูปที่เริ่มเห็นเค้าลางของเสรีนิยมมากขึ้นโดยลำดับนี้หาได้กินความเฉพาะในปริมาณพลทางเศรษฐกิจดังที่เต็งคิดไม่ เอาเข้าจริงแล้วมันยังขยายไปสู่ปริมาณพลทางการเมือง โดยไม่รู้เนื้อรู้ตัวอีกด้วย เพราะยังไม่ทันที่การปฏิรูปดำเนินไปถึงทศวรรษ ก็ปรากฏว่าคนหนุ่มสาวของจีนเวลานั้นกลับได้สัมผัสเสรีนิยมผ่านระบบการศึกษา ชาวสารการฯใช้ชีวิตของผู้คนในโลกเสรีประชาธิปไตย และการซึบซับเอาวัฒนธรรมตะวันตก ฯลฯ มากขึ้นเป็นลำดับ แต่ที่สำคัญเหนืออื่นใดก็คือ ไม่มีปีปีทำการปฏิรูปที่ได้แผ่เข้าไปสู่ระบบการศึกษาโดยเฉพาะในระดับมหาวิทยาลัยด้วยนั้น ระบบนี้ก็ได้ผลิตบัณฑิตรุ่นใหม่ที่มีความรู้ที่แตกต่างไปจากยุคที่จีนอยู่ในกระแสซ้ายจัดอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ บัณฑิตเหล่านี้ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อให้ตอบสนองต่อยุคปฏิรูป แต่ด้วยเหตุที่โครงสร้างทางการเมืองภายใต้อำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนยังมิได้ปฏิรูปไปด้วย หรือกล่าวอย่างตรงไปตรงมาคือ แนวทางการปฏิรูปที่จะให้ผู้ปฏิบัติงานรุ่นกลางและรุ่นเยาว์ได้มีโอกาสก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ (เพื่อมิให้ผู้รุ่นอาวุโสผูกขาดอำนาจไปจนตาย ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่ดี) ตามมติของ “สมัชชา 12” ตั้งแต่ปี 1982 นั้น⁴⁹ การณ์กลับกลายเป็นว่า การเปลี่ยนแปลงตามแนวทางนี้มีน้อยมาก ผู้ปฏิบัติงานรุ่นเก่ายังคงอยู่ในตำแหน่งของตนต่อไปเพราะยุคปฏิรูปเอื้อสิทธิผลประโยชน์ให้มากมาย จนทำให้ผู้ปฏิบัติงานรุ่นนี้มีฐานะดีขึ้น (ซึ่งหากเป็นยุคที่จีนยังซ้ายจัดแล้ว การมีฐานะดีจะมีความผิดทางชนชั้นเอาได้ง่ายๆ) และทำให้ไม่มีใครอยากถอนตัวจากตำแหน่งงานของตนให้กับคนรุ่นใหม่

ผลก็คือ การตั้งคำถามต่อการปฏิรูปก็เกิดขึ้นในหมู่คนรุ่นใหม่ที่เป็นผลิตผลของยุคสมัยนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยิ่งเมื่อชาวสารการตั้งคำถามเดียวกันนี้ที่มาร่วมกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนในรัฐสังคมนิยมยุโรปตะวันออกในช่วงเวลาเดียวกันด้วยแล้ว⁵⁰ ก็ยิ่งกลายเป็นแรงหนุนให้กับคนรุ่นใหม่ในจีนได้เป็นอย่างดี นักศึกษาในปักกิ่งเริ่มเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการ

⁴⁸ บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “ใจความสำคัญในการสนทนาที่อุซ่าง เซินเจิ้น จูไห่ และเซียงไฮ้,” *สรวนวิพนธ์* ตั้งเสี้ยวฉิง: จีนจะไปทางไหน, หน้า 110.

⁴⁹ ดูรายละเอียดใน เงินหยุน, “คำปราศรัยของเงินหยุนในที่ประชุมสมัชชาผู้แทน,” *เอกสารสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศครั้งที่ 12 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย*, หน้า 190-196.

⁵⁰ การเคลื่อนไหวในยุโรปตะวันออกเริ่มขึ้นในปลายทศวรรษ 1970 ต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษ 1980 การเคลื่อนไหวที่โดดเด่นที่สุดคือ การเคลื่อนไหวของขบวนการโซลิดาริตีที่โปแลนด์ ดูรายละเอียดใน อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์ และ สัญชัย สุวังบุตร, *รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม*, หน้า 482-486.

เดินขบวนในปี 1987 แต่การเคลื่อนไหวครั้งนี้ก็ถูกสกัดกั้นภายในเวลาอันรวดเร็ว พร้อมกับการปลดหูเห่ป่างออกจากตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนด้วยข้อหาให้การสนับสนุนการเดินขบวนของนักศึกษา และผู้ดำรงตำแหน่งแทนคือ จ้าวจื่อหยาง

ตรวจนับปี 1989 อันเป็นช่วงเวลาที่การเคลื่อนไหวของประชาชนในยุโรปตะวันออกพุ่งขึ้นสู่กระแสรุ่งสูง⁵¹ ขบวนการนักศึกษาในปักกิ่งก็ก่อการเคลื่อนไหวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในราวต้นเดือนเมษายน การเคลื่อนไหวครั้งนี้ต่างกับคราวก่อนตรงที่คราวนี้ขบวนการนักศึกษาได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล 7 ข้อ ดังนี้⁵²

- (1) ให้มีการชำระทัณฑ์ประชาธิปไตยและเสรีภาพของหูเห่ป่างขึ้นมาใหม่
- (2) ให้ยอมรับการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาว่าไม่ใช่มลพิษทางจิตวิญญาณและการปลดปล่อยของชนชั้นกระฎุมพี
- (3) ให้เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของผู้นำรัฐและสมาชิกในครอบครัว
- (4) ให้เลิกการห้ามตีพิมพ์ความเห็นส่วนบุคคลและให้การรับรองเสรีภาพในการพูด
- (5) ให้เพิ่มเงินทุนเพื่อการศึกษาและรายจ่ายของกลุ่มคนที่มีความรู้
- (6) ให้ยกเลิกข้อห้ามการแสดงออกของประชาชนในปักกิ่ง และ
- (7) ให้ยึดมั่นหลักการประชาธิปไตยในการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาแทนที่ข้าราชการที่ตัดสินใจทางด้านนโยบายอย่างผิดๆ

เห็นได้ชัดว่า ข้อเรียกร้องทั้งเจ็ดข้อข้างต้นต่างมีประเด็นรวมศูนย์อยู่ที่การมีส่วนร่วมในทางการเมืองทั้งสิ้น แต่สำหรับแกนนำอาวุโสของพรรคคอมมิวนิสต์จีนแล้ว ข้อเรียกร้องและการชุมนุมประท้วง ณ จัตุรัสเทียนอันเหมินกลับถูกมองว่าเป็นการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาธิปไตยชนชั้นกระฎุมพี อันเป็นปฏิปักษ์กับอุดมการณ์สังคมนิยม และจ้องที่จะทำลายรัฐสังคมนิยมแล้วสถาปนารัฐทุนนิยมที่เป็นบริวารของตะวันตก⁵³ เมื่อเป็นเช่นนี้พรรคคอมมิวนิสต์จีนจึงเลือกใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามการชุมนุมของนักศึกษาและประชาชน ปฏิบัติการทางการทหารเกิดขึ้นเมื่อเช้าตรู่ของวันที่ 4

⁵¹ ดูรายละเอียดใน อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์ และ สัตยชัย สุวังบุตร, *รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม*, หน้า 533-539.

⁵² Andrew J. Nathan and Perry Link (editors), *The Tiananmen Papers* (London: Little Brown and Company, 2001), p.26.

⁵³ บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ), “คำปราศรัยเมื่อนายทหารชั้นกองทัพบกของกองกำลังรักษาภูเขาศึกษาของนครหลวงเข้าพบ (ว่าด้วยการกำราบการจลาจลในปักกิ่ง),” *สรรนิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?*, หน้า 85.

มิถุนายน การจลาจลนองเลือดเกิดขึ้นใจกลางกรุงปักกิ่ง และสามารถสลายการชุมนุมที่ปักหลักยาวนาน เป็นแรมเดือนได้ในที่สุด โดยหลังจากนั้นไม่นาน การชำระล้างภายในพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้จ้าวจื่อหยางเป็นฝ่ายถูกปลดออกจากตำแหน่งเลขาธิการพรรคด้วยข้อหาที่ไม่ต่างกับคราวที่ปลดหูเห่าป่าง ส่วนตัวเลขผู้เสียชีวิตที่แท้จริงนั้น ทางการเงินรายงานกว่า 300 คน ในขณะที่อีกหลายฝ่ายเชื่อว่าน่าจะมีมากกว่านั้น

วิกฤติการณ์ดังกล่าว⁵⁴ ถือเป็นหลักหมายที่บ่งชี้ให้เห็นถึงที่มาที่ไปของการปฏิรูปในช่วงทศวรรษแรกของจีนที่จบลงด้วยการนองเลือดในที่สุด แต่สิ่งที่อยู่เหนือหลักหมายที่ว่านี่ก็คือการที่มันได้ยืนยันว่าจีนรับได้กับการเป็นเสรีนิยมในทางเศรษฐกิจ และรับไม่ได้จนถึงขั้นที่พร้อมจะเป็นปฏิปักษ์กับเสรีนิยมในทางการเมืองอย่างเด็ดเดี่ยวและเด็ดขาด เหตุตั้งนั้น ภายหลังจากที่เหตุการณ์นองเลือดผ่านไปแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ใช้เวลาจาก “ความสงบ” ที่เกิดขึ้นหันมาทบทวนบทเรียนที่พึงได้จากเหตุการณ์ครั้งนี้ เพื่อก้าวออกไปสู่การปฏิรูปในระยะต่อไป

ข. ก้าว่างในทศวรรษที่สอง (1990-1999)

ดังได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ว่าจีนใช้เวลาในการถกเถียงถึงบทเรียนจากเหตุการณ์นองเลือดที่จัตุรัสเทียนอันเหมินนานนับปี แล้วจบลงที่ฝ่ายที่เห็นว่าสาเหตุของเหตุการณ์นองเลือดมาจากการปฏิรูปที่ช้าเกินไป และหลังจากนั้นตั้งเสี่ยวผิงในฐานะแกนนำของฝ่ายนี้ก็ทำการรณรงค์ครั้งใหญ่ในปี 1992 ด้วยการเดินทางเยือนพื้นที่เศรษฐกิจทางภาคใต้ของจีน และเป็นที่มาของการก้าวไปสู่ระบบที่เรียกกันต่อมา “เศรษฐกิจตลาดสังคมนิยม” นั้น ก้าว่างในระยะที่สองของเศรษฐกิจการเมืองจีน จึงมุ่งไปตามนิยามของระบบที่ว่านี้

การปฏิรูปที่ดูเหมือนจะฉีกกฎของสังคมนิยมเรื่องหนึ่งก็คือ ระบบการเงินการธนาคาร ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นจีนก็นำพาระบบการเงินธนาคารเข้าสู่ระบบพาณิชย์ดังรัฐทุนนิยมกระทำกัน ธนาคารพาณิชย์เกิดขึ้นมากมายราวดอกเห็ดในฤดูฝน เช่นเดียวกับสถาบันการเงินที่มีใช้ธนาคารที่ไม่เพียงแต่บริษัทประกันภัย บริษัทสินเชื่อและการลงทุน บริษัทเช่าซื้อเพื่อการพาณิชย์ หรือบริษัทพัฒนาสินเชื่อจะเกิดขึ้นเพื่อรองรับเศรษฐกิจที่เสรีนิยมมากขึ้นเท่านั้น หากยังเกิดตลาดหลักทรัพย์ที่ไม่มีใครคิดว่าจะเกิดขึ้นได้ในรัฐสังคมนิยมอีกด้วย⁵⁵ ปราบฏุกการณ์ของตลาดทุนเช่นนี้นับว่ามีส่วนอย่างมากในการกระตุ้นให้ชาวจีนตื่นตัวในการแสวงหาความมั่งคั่ง

⁵⁴ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 223-234.

⁵⁵ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 238-248.

ทั้งนี้โดยในชนบทนั้น ผู้นำท้องถิ่นในกว่าสิบมณฑลได้ผุดพื้นที่เศรษฐกิจของตนขึ้นมาบ้าง ทั้งนี้มีไว้เพื่อไม่ให้เหนื่อยหน้าในเมือง หากเป็นเพราะต้องการความมั่งคั่งดังเมืองด้วย วิธีการของผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้เป็นไปแบบง่าย ๆ ด้วยการใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ยึดเอาพื้นที่ของชาวนามาทำเป็นพื้นที่เศรษฐกิจแบบในเมือง แต่กระนั้น พื้นที่เหล่านี้ก็เป็นไปโดยไม่มีกฎหมายรองรับ และภายในเวลาไม่นานความโกลาหลก็เกิดขึ้นเมื่อชาวนาหมดความอดทน และลุกฮือขึ้นประท้วงรัฐในท้องถิ่นกว่าสิบมณฑลโดยมิได้นัดหมายกัน จนรัฐบาลกลางต้องออกมาจัดการด้วยการประกาศปิดพื้นที่เหล่านี้ในทันที⁵⁶ ก่อนที่สถานการณ์จะเลวร้ายลงมากกว่าที่เป็นอยู่

ส่วนในเมืองที่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเปิดมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 นั้นก็เป็นไปในลักษณะที่คล้ายกัน คือต่างก็มุ่งหวังในความมั่งคั่งในเวลาชั่วแล่น ด้วยการหันมาเล่นหุ้นในตลาดหุ้นที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นาน จนนำไปสู่การแย่งชิงของหุ้นของบริษัทที่เปิดใหม่กระทั่งเกิดการเหยียบกันตายที่เมืองเซินเจิ้น ในขณะที่บริษัทที่เพิ่งเกิดใหม่ต่างก็แห่กันเปิดแล้วไประดมทุนในตลาดหลักทรัพย์กันอย่างเอกเกริก โดยบริษัทที่มีบรรดา “ลูกท่านหลานเธอ” เป็นผู้บริหาร แน่แน่นอนว่า ฟองสบู่ได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในเวลาชั่วแล่น และหลังจากนั้นฟองสบู่ก็แตกสลายกลางอากาศ แล้วก็นำมาซึ่งการล้มละลายของบริษัทใหญ่หลายบริษัท ผู้ที่เข้าซื้อหุ้นด้วยความฝันอันบรรเจิดจำนวนมากถึงกับฝันสลาย ในขณะที่ “ลูกท่านหลานเธอ” กลับลอยนวลโดยไม่มีสิ่งใดมาแผ้วพาล⁵⁷ และก็เช่นเดียวกันที่รัฐบาลกลางได้เข้ามาจัดการหลังจากความเสียหายได้เกิดขึ้นแล้ว

ความปั่นป่วนวุ่นวายดังกล่าวเกิดขึ้นราวกลางทศวรรษ 1990 คือหลังจากการรณรงค์ครั้งใหญ่ของเติ้งในปี 1992 ไปไม่กี่ปี และเมื่อรัฐบาลกลางเข้ามาจัดการปัญหาเรียบร้อยแล้ว ก็ถึงเวลาที่จีนจะก้าวไปสู่ความเป็นเสรีนิยมมากยิ่งขึ้น หรือจะเรียกให้ถูกก็คือก้าวไปสู่ความเป็นเสรีนิยมใหม่นั้นเอง ยกก้าวครั้งนี้กระทำการปฏิรูประบบการบริหารจัดการครั้งใหญ่อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนได้กับการปฏิรูปในทศวรรษแรก กล่าวอีกอย่างคือ หากทศวรรษแรกจีนได้ทำให้รัฐสังคมนิยมอื่นๆไม่เชื่อในสายตาของตนเองแล้ว การปฏิรูปในทศวรรษที่สองก็ยิ่งไม่น่าเชื่อว่าแล้วอะไรคือความเป็นสังคมนิยมที่ยังหลงเหลืออยู่ในจีน การปฏิรูปที่ว่านี้มี 3 ด้านที่สำคัญ คือ

(1) การปฏิรูปวิสาหกิจของรัฐและกองทัพ อันที่จริงแล้ว การปฏิรูปวิสาหกิจเริ่มมาพร้อมกับการปฏิรูปในด้านอื่นๆนับแต่ปี 1978 เป็นต้นมา แต่ก่อนการปฏิรูปรอบใหม่จะเริ่มขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1990 นั้น จีนมีวิสาหกิจทุกขนาดรวมแล้วประมาณ 300,000 แห่งทั่วประเทศ ในจำนวนนี้มีอยู่ประมาณ 100,000 แห่งเท่านั้นที่มีผลประกอบการที่มีกำไร ในส่วนนี้รัฐบาลจะให้มีการขยายและ

⁵⁶ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 251-254.

⁵⁷ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 254-259.

ส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ในส่วนต่อมาก็คือ วิชาธุรกิจที่มีผลประกอบการทรงตัวหรือขาดทุน แต่ไม่มากนัก ซึ่งมีอยู่ประมาณ 100,000 แห่ง ในส่วนนี้รัฐจะให้การสนับสนุนต่อไปหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับความจริงของแต่ละกิจการและความเหมาะสม ที่สำคัญคือ รัฐจะเข้าไปจัดการปรับหรือระบบใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้มากขึ้น ส่วนที่สามคือ วิชาธุรกิจที่ประสบกับการขาดทุนมาโดยตลอด ซึ่งมีอยู่ประมาณ 100,000 แห่งเช่นกัน ในส่วนนี้รัฐจะประกาศให้ล้มละลายหรือขายให้กับเอกชนที่สนใจและได้รับการคัดเลือกจากรัฐ และโดยที่รัฐยังคงเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่⁵⁸ ในจำนวนวิชาธุรกิจ 300,000 แห่งนี้มีแรงงานอยู่ประมาณ 100 ล้านคน นักเศรษฐศาสตร์จีนกล่าวว่า 1 ใน 3 ของแรงงานเหล่านี้มีความจำเป็น⁵⁹ ซึ่งนั่นย่อมหมายความว่า หากรัฐบาลทำการปฏิรูปวิชาธุรกิจไปตามแผนที่วางเอาไว้แล้ว ก็จะมีคนว่างงานเกิดขึ้นหลายสิบล้านคน โดยคนว่างงานเหล่านี้จะเพิ่มมากยิ่งขึ้นไปอีก ถ้าหากนำไปรวมกับคนว่างงานในชนบท และที่กำลังจะว่างงานอันเนื่องมาจากการปฏิรูปด้านอื่นๆ ดังที่จะกล่าวต่อไป

(2) การปฏิรูปหน่วยบริหารของรัฐ การปฏิรูปในส่วนนี้หมายถึง การปฏิรูปกระทรวงและคณะกรรมการชุดต่างๆที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวง อันที่จริงแล้วจีนมีการปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมของตนอยู่เป็นระยะนับแต่ปี 1949 เรื่อยมา แต่การปรับปรุงจากที่ผ่านมานี้ไม่ได้ทำลายโครงสร้างการบริหารจัดการแต่อย่างใด แต่การปฏิรูปครั้งนี้เป็นการปฏิรูปที่แท้จริง ซึ่งโดยหลักการแล้วก็เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและความประหยัดในการปฏิบัติงาน โดยจีนได้ยุบกระทรวงและคณะกรรมการที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวงจาก 41 หน่วยเหลือ 29 หน่วย⁶⁰ และนับจากนั้นมา การเปลี่ยนแปลงหน่วยบริหารของจีนก็คงตัวเลขในระดับนี้มาโดยตลอด

(3) การปฏิรูประบบสวัสดิการ อันที่จริงแล้วการปฏิรูปสวัสดิการนี้จีนได้ดำเนินการเรื่อยมานับแต่ทศวรรษ 1990 โดยใช้หลักการตัดสวัสดิการเล็กๆน้อยๆที่ไม่กระทบต่อชีวิตของข้าราชการหรือผู้ใช้แรงงานระดับล่างในวิชาธุรกิจมากนัก สวัสดิการที่ว่ามีตั้งแต่ค่าอาบนํ้า ค่าซักเสื้อผ้า เรื่อยไปจนถึงการศึกษา ฯลฯ ในกรณีการศึกษานี้แต่เดิม (นับแต่ปี 1949) รัฐได้จัดสรรให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย ยกเว้นค่าอาหารเท่านั้นที่ข้าราชการต้องรับผิดชอบแก่บุตรหลานของตนเอง การปฏิรูปสวัสดิการเหล่านี้เป็นไปทีละขั้นโดยดูความพร้อมทั้งในส่วนของรัฐและของข้าราชการหรือผู้ใช้แรงงานในวิชาธุรกิจ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูประยะแรกรัฐได้ใช้หลักการตัดสวัสดิการเหล่านี้ด้วยการเพิ่มเงินเดือนให้สูงขึ้น และเนื่องจากสวัสดิการเหล่านี้มีค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงมากนัก ชาวจีนจึงอยู่ในวิสัยที่พอจะจ่ายได้ แต่การปฏิรูปสวัสดิการครั้งนี้เป็นเรื่องที่พวกอาศัยและอื่นๆที่สัมพันธ์กับที่พวกอาศัย

⁵⁸ จากการสัมภาษณ์จูเจิ้นหมินรองศาสตราจารย์ประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยยูหนาน ที่กรุงเทพฯ เดือนกุมภาพันธ์ 2541.

⁵⁹ ผู้จัดการรายวัน (16 กันยายน 2540), หน้า 10.

⁶⁰ Beijing Review, (April 6-12, 1998), p.35.

อย่างเช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น การปฏิรูปนี้จีนใช้วิธีผลักดันให้บุคลากรของตนได้เป็นเจ้าของที่พักอาศัยอย่างเป็นทางการ ด้วยการให้บุคลากรที่มีอยู่ทั่วประเทศเหล่านี้ซื้อที่พักอาศัยเป็นของตนเอง ซึ่งมีทั้งที่พักอาศัยที่กำลังอาศัยอยู่กับที่พักอาศัยที่เพิ่งสร้างใหม่ โดยที่พิกแบบแรกราคาจะถูกกว่าแบบหลัง ส่วนวิธีซื้อนั้นก็โดยการกู้เงินจากรัฐแล้วผ่อนกับรัฐในระยะยาวและดอกเบี้ยต่ำ⁶¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถึงที่สุดแล้วระบบสวัสดิการที่เคยมีมาตามระบบสังคมนิยมก็ค่อยๆสลายตัวไป โดยจีนได้โยนภาระทั้งหมดให้กับระบบประกันสังคมในรูปแบบต่างๆ ดังที่รัฐเสรีทุนนิยมกระทำกัน

จากการปฏิรูปในช่วงทศวรรษที่สองนี้จะเห็นได้ว่า จีนได้ก้าวจากเสรีนิยมทางเศรษฐกิจไปสู่เสรีนิยมใหม่มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแปรรูปวิสาหกิจ หน่วยบริหารของรัฐ หรือสวัสดิการก็ตาม ล้วนสะท้อนก้าวอย่างที่ว่านี้ได้เป็นอย่างดี สิ่งที่แตกต่างกันจากทศวรรษแรกก็คือว่า ในทศวรรษที่สองนี้การก้าวไปสู่เสรีนิยมใหม่ในนามของ “การปฏิรูป” นี้กลไกรัฐไม่เพียงไม่ต้องเผชิญหน้ากับการท้าทายใดๆจากภาคประชาสังคมเท่านั้น ตรงกันข้าม พลังที่เคยท้าทายกลไกรัฐเมื่อทศวรรษแรกอย่างขบวนการนักศึกษากลับเป็นผู้ได้รับอานิสงส์จากการปฏิรูปในทศวรรษที่สองนี้ไปไม่น้อย เพราะเมื่อการปฏิรูปเข้าสู่อัตราเร่งแล้ว เศรษฐกิจภาคต่างๆที่จีนไม่เคยมีมาก่อนก็ถูกเปิด ตำแหน่งงานใหม่ๆก็เกิดตามมาเป็นดอกเห็ด และเพียงไม่กี่ปีหลังจากเติ้งรณรงค์ให้เร่งปฏิรูปในปี 1992 ชนชั้นกลางก็ทยอยกันเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมาย จนทำให้เหตุการณ์นองเลือดที่เทียนอันเหมินกลายเป็นเหตุการณ์ที่ “ถูกลืม” ไปในที่สุด

ที่สำคัญก็คือว่า ส่วนหนึ่งของชนชั้นกลางเหล่านี้ก็คืออดีตนักศึกษาหรือบัณฑิตในเหตุการณ์นองเลือดที่เทียนอันเหมิน ที่ซึ่งหลังจากนี้ต่อไปจะได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนเสรีนิยมใหม่สำหรับทศวรรษต่อไป โดยเฉพาะเมื่อการขับเคลื่อนนี้มีได้หมายเฉพาะบริบททางเศรษฐกิจแต่เพียงบริบทเดียว หากยังได้ก้าวล่วงไปสู่บริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองอย่างที่ผิดไปจากสิ่งที่ลัทธิสังคมนิยมเคยเสี้ยมสอน และยิ่งห่างไกลมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตที่ถูกรองรับด้วยรากฐานลัทธิขงจื้อในทางตรงกันข้าม เมื่อชนชั้นกลางเติบโตใหญ่มากขึ้นและชนชั้นสูงก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่แปลกแยกหรือมีความผิดทางชนชั้นอีกต่อไป ชนชั้นกรรมกรและชาวนาหรือชนชั้นกรรมมาชีพที่เคยได้รับการเชิดชูให้เป็นชนชั้นที่

⁶¹ ดูรายละเอียดใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *เศรษฐกิจการเมืองจีน*, หน้า 272-276. ควรกล่าวด้วยว่า การเป็นเจ้าของที่พักอาศัยในกรณีของจีนที่เป็นรัฐสังคมนิยมนี้ มิได้เป็นเจ้าของในความหมายแบบโลกทุนนิยมเสรีเสียทีเดียว โดยทั่วไปแล้วคือการเป็นเจ้าของที่มีเวลาจำกัด 99 ปี โดยระหว่างนี้เจ้าของอาจให้บุตรหลานของตนอาศัยอยู่ต่อหรือโอนให้ผู้อื่นก็ย่อมได้ แต่เมื่อครบ 99 ปีที่พำนักอาศัยนั้นจะตกเป็นของรัฐ ทั้งนี้ไม่นับในกรณีที่มีการเวนคืนที่ดิน อนึ่ง ที่พักอาศัยที่กล่าวถึงอยู่นี้เป็นห้องพักขนาดใหญ่ที่มี 3-4 ห้องนอนและ 2-3 ห้องน้ำ ไม่รวมห้องรับแขกและห้องครัว ปัจจุบันนี้ห้องพักอาศัยแบบนี้ว่านี่ของจีนราคาจะถูกกว่าของไทยโดยเปรียบเทียบ แต่บ้านพักอาศัยแบบที่ไทยเราเรียกว่าทาวน์เฮาส์หรือบ้านเดี่ยวนั้น จีนจะแพงกว่าของไทยโดยเปรียบเทียบ ทั้งหมดนี้จะแพงมากกว่าหรือน้อยกว่าเพียงใดขึ้นอยู่กับค่าครองชีพของแต่ละเมืองแต่ละพื้นที่.

สูงส่งก็หมดความสำคัญลงไป พร้อมกันนั้นปัญหาใหม่ๆที่ก้าวเข้ามาในทศวรรษนี้ในเวลาไม่ช้าไม่นานก็คือ มลพิษในอากาศและสิ่งแวดล้อม

ค. ก้าวอย่างในทศวรรษที่สาม (2000-2009)

หากจะมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์หรือหลักหมายที่บ่งบอกว่า จีนได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นเสรีนิยมใหม่อย่างเต็มตัวแล้ว สิ่งนั้นก็น่าจะเป็นการที่จีนได้เป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกอย่างสมบูรณ์ในเดือนธันวาคม 2001 เพราะฐานนี้ไม่เพียงจีนได้ต่อสู้นานนับสิบปีเท่านั้น หากยังเป็นสัญญาณที่จีนยังได้บอกกับประชาคมเศรษฐกิจโลกอีกด้วยว่า จีนพร้อมแล้วสำหรับการค้าเสรีหลังจากที่ได้วางรากฐานมาร่วมสองทศวรรษ ความพร้อมนี้มีสาระสำคัญอยู่ตรงที่จีนจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือข้อกำหนดขององค์การนี้ใน 8 ประเด็นด้วยกัน คือ 1.การค้าภายใน 2.การค้าระหว่างประเทศ 3. การเกษตร 4.การเงินการธนาคาร 5.ธุรกิจโทรคมนาคม 6.ธุรกิจรถยนต์ 7.การคมนาคม และ 8.ธุรกิจค้าปลีก⁶² แน่แน่นอนว่า กฎกติกานี้ย่อมมีทั้งที่ทำให้จีนได้เปรียบและเสียเปรียบ แต่ด้านไหนจะมากกว่าด้านไหนนั้น สิ่งสำคัญนอกจากจะอยู่ตรงที่จีนจะต้องยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของตนให้ทัดเทียมต่างชาติแล้ว ก็ยังอยู่ตรงทิศทางค่านิยมของชาวจีนเองด้วยว่าจะหันเหไปสู่ทิศทางใดอีกด้วย

แน่นอนว่า เงื่อนไขที่แปดประการข้างต้นจะมีก็แต่เพียงประการเดียวที่ดูจะเป็นตัวบ่งชี้การก้าวสู่เส้นทางทุนนิยมของจีนได้เป็นอย่างดี นั่นคือ เงื่อนไขที่ว่าด้วยการเงินการธนาคาร (ข้อที่ 4) ที่จีนจะต้องเปิดเสรีในภาคการเงินการธนาคารให้ได้ในปี 2006 กล่าวอีกอย่างคือ เศรษฐกิจในภาคนี้ของจีนจะต้องเสรีเมื่อถึงปี 2007 และผลก็คือว่า จีนทำได้ตามเงื่อนไข ด้วยทุกวันนี้แทบทุกหัวระแหงของจีนที่เป็นเมืองไม่เพียงจะมีธนาคารพาณิชย์ผุดขึ้นเป็นภาพปกติเท่านั้น แต่ในบรรดานี้ยังหมายรวมไปถึงสถาบันการเงินที่มาจากต่างประเทศปรากฏอยู่ด้วย ดังนั้น หากนำภาพเชิงสัญลักษณ์นี้ไปรวมกับภาพการใช้ชีวิตตามเมืองใหญ่ของชาวจีนในทศวรรษนี้ด้วยแล้ว ก็น่าสงสัยว่า คำกล่าวของเติ้งเสี่ยวผิงที่ย้ำอย่างหนักแน่นว่า “จะไม่ยินยอมให้รูปแบบชีวิตชนชั้นนายทุนท่วมท้นในจีนเป็นอันขาด” นั้น ยังจะใช้อีกหรือไม่

ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่จึงรุกคืบเข้าไปในแทบทุกอณูของจีน กรรมกรที่เคยได้รับการยกย่องว่าเป็น “บุรุษเหล็ก” ของสังคมนิยมจีนที่ลุลูกอยู่กับระบบการผลิตแบบเก่าก็ไม่ใช่ที่ต้องการอีกต่อไป เมื่อโรงงานที่สร้างกันมาหลังปี 1949 ที่มีเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการผลิตในยุคนี้ทยอยกันถูกทุบทำลายทิ้งไป เพื่อเปิดโอกาสให้เศรษฐกิจในภาคบริการอย่างเช่นโรงแรมหรือห้างสรรพสินค้าหรูได้เข้ามาแทนที่ จนส่งผลให้ตั้งแต่ปี 1998 อันเป็นปีที่จีนเริ่มแปรรูปวิสาหกิจของรัฐจนถึงปี 2003 ที่จีนก้าวสู่เสรี

⁶² วรศักดิ์ มหัทธโนบล, เศรษฐกิจการเมืองจีน, หน้า 302.

นิยมใหม่อย่างเต็มตัวแล้วนั้น ก็ปรากฏว่ามี “บุรุษเหล็ก” ถูกปลดออกจากงาน 31 ล้านคนทั่วประเทศ โดยส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเมือง และ 1 ใน 4 จะเป็นแรงงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน (ตงเป่ย์) ของประเทศ ทั้งยังเป็นแรงงานที่ไร้การศึกษา

สภาพเช่นนี้จึงทำให้ “บุรุษเหล็ก” เหล่านี้กลายเป็น “บุรุษเหล็กขึ้นสนิม” ซึ่งก็คือกรรมกรที่เป็น “คนจน” ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้ยุคปฏิรูปก็เคยจนมาก่อน แต่ตอนนั้นจนอย่างเท่าเทียมกับชาวจีนทุกชั้นชน ช้ำยังมีศักดิ์ศรีในฐานะที่เป็นชนชั้นที่ได้รับการเทิดทูนยกย่องจากระบอบสังคมนิยมอีกต่างหาก แต่กับทศวรรษที่กำลังกล่าวถึงนี้อยู่ความเท่าเทียมและศักดิ์ศรีดังกล่าวได้ดับมอดลงไปแทบจะสิ้นเชิง เมื่อเป็นเช่นนี้สิ่งที่เป็น “บุรุษเหล็กขึ้นสนิม” เหล่านี้เหลืออยู่จึงคือแรงงานที่เป็นสมบัติเพียงชิ้นเดียวที่ขายได้เพื่อแลกเอาเงินมาใช้ดำรงชีวิตต่อไป สภาพเช่นนี้จึงทำให้ “บุรุษเหล็กขึ้นสนิม” มีฐานะไม่ต่างกับชนชั้นกรรมกรจีนนั่นเอง

ผลจึงคือ “บุรุษเหล็กขึ้นสนิม” หรือกรรมกรในเมืองเหล่านี้หากไม่ต้องการไปเป็นแรงงานเข้มข้นให้กับอุตสาหกรรมก่อสร้างที่กำลังรุ่งโรจน์แล้ว ก็จะต้องเข้าอบรมที่ศูนย์ฝึกทักษะในการทำงานในอุตสาหกรรมทุนนิยมสมัยใหม่ที่รัฐเปิดให้ (เพื่อรองรับแรงงานที่ตกงานจากการปฏิรูปเมื่อทศวรรษก่อน) แต่วิชาชีพต่างๆที่ต้องใช้ทักษะเช่น การทำอาหาร การตัดผม ภาษาอังกฤษหรือคอมพิวเตอร์ ฯลฯ ก็เชื่อว่า จะมีหลักประกันว่ากรรมกรเหล่านี้จะได้งานเสมอไป⁶³ ส่วนกรรมกรซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเมืองที่ไปเป็นแรงงานเข้มข้นนั้น ครั้นพอเมืองขยายตัวใหญ่อย่างไม่มีที่ท่าว่าจะหยุดก็ทำให้เห็นว่า ถ้าพึ่งพวกเขาเพียงฝ่ายเดียวดูจะไม่พอที่จะสร้างเมืองให้ได้ทัน ความต้องการแรงงานจากชนบทจึงเกิดขึ้น และคราวนี้ทำให้แรงงานจากชนบทพากันเข้ามาสมทบกับแรงงานเมื่อทศวรรษก่อนหน้าเพิ่มขึ้น ถึงตรงนี้อาจจะหันไปดูว่า ถ้าเช่นนั้นแล้วในทศวรรษนโยบายที่มีต่อชนบทของจีนเป็นอย่างไรบ้าง

จะว่าไปแล้วการที่จีนมุ่งไปสู่เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่มากขึ้นโดยลำดับนั้น ในด้านหนึ่งก็คือ การมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศให้มีความเป็นเมืองมากขึ้น การที่มุ่งไปเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการลดสัดส่วนของชนบทให้น้อยลงแล้วเพิ่มสัดส่วนของเมืองให้มากขึ้น และสัดส่วนนี้ก็สะท้อนความหมายไปโดยปริยายว่า จีนยอมมุ่งไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรมให้มากขึ้น ซึ่งการพัฒนาตามแนวทางนี้แท้ที่จริงแล้วก็สอดคล้องกับแนวคิดที่หูจินเทาเรียกว่า “การพัฒนาที่เป็นวิทยาศาสตร์” อันเป็นแนวทางการพัฒนา “...เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ของการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม ให้เป็นสังคมเมือง ให้เป็นสังคมแบบการตลาด ให้สอดคล้องกับกระแสสากล...” ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้

⁶³ เรื่องราวเกี่ยวกับกรรมกรหรือ “บุรุษเหล็ก” นี้ดูรายละเอียดได้ใน บรูค ลาร์เมอร์ เขียน และฟริตซ์ ฮอฟฟ์มันน์ ถ่ายภาพ, “ต่อลมหายใจให้แมนจูเรีย,” *National Geographic ฉบับภาษาไทย*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 62 (กันยายน 2549), หน้า 78-109.

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่แปลกที่ความต้องการแรงงานจากชนบทให้มาสร้างเมืองจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันก็หมายความว่าชาวชนบทก็จะทิ้งเศรษฐกิจภาคเกษตรมากขึ้น ด้วยทุกคนต่างก็มุ่งหวังที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าที่อยู่ในภาคเกษตร เหตุดังนั้น ยิ่งแรงงานจากชนบทหลั่งไหลเข้ามา ยิ่งเมืองมากเท่าไรก็ยิ่งทำให้ภาคเกษตรถูกทอดทิ้งมากขึ้นเท่านั้น จากปัญหานี้จึงทำให้จีนในทศวรรษนี้หันมาให้ความสนใจกับภาคเกษตรด้วยการใช้นโยบายที่เรียกว่า “สามเกษตร” (ซานนง)

“สามเกษตร” มีที่มาจากผู้นำพรรคระดับท้องถิ่นคนหนึ่งได้เขียนจดหมายถึงผู้นำพรรคในส่วนกลางเมื่อปี 2000 โดยบรรยายชีวิตในชนบทด้วยความตอหน่งว่า ชาวนาทุกข์ยากอย่างแท้จริง ชนบทยากจนอย่างแท้จริง และการเกษตรตกอยู่ในอันตรายอย่างแท้จริง ข้อความนี้ให้บังเอิญไปสัมพันธ์กับข้อเสนอการพัฒนาชนบทโดยนักวิชาการคนหนึ่งเมื่อปี 1996 ที่เสนอให้รัฐบาลพัฒนาใน 3 ด้านควบคู่กันไปคือ ด้านเกษตรกร คือ การพัฒนาชีวิตของชาวชนบทให้ดีขึ้นต่อมาด้านเกษตรคาม คือ การพัฒนาพื้นที่ชนบทให้เจริญดังในเมืองใหญ่หรือให้มีความเป็นเมืองมากขึ้น (เพื่อที่ชาวชนบทจะได้ไม่ต้องเข้ามาใช้ชีวิตในเมือง) และด้านเกษตรกรรม คือ การพัฒนาการผลิตในชนบทให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น และต่อมาได้ทำให้ทั้งวงวิชาการและวงข้าราชการต่างก็นำแนวคิดนี้ไปขยายต่อยอด จนในปี 2003 พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ได้นำแนวคิดนี้มาปรับเป็นนโยบาย “สามเกษตร” ในที่สุด⁶⁴ แต่นโยบายนี้ยังไม่น่าสนใจเท่านโยบายในปีถัดมาเมื่อรัฐบาลลดภาษีด้านการเกษตรลงให้ได้เฉลี่ยปีละไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 ขึ้นไป โดยจะทำเช่นนี้ติดต่อกันเป็นเวลา 5 ปี อันเป็นเวลาทศวรรษที่ภาษีการเกษตรจะถูกยกเลิกไปจนหมด นโยบายนี้รัฐบาลคาดหวังว่าจะเป็นกาเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรหรือชาวนาทั่วประเทศ นอกเหนือไปจากนโยบาย “สามเกษตร”⁶⁵ แต่หากพิจารณาในแง่มุมมองนิยามใหม่แล้วนโยบายนี้ก็คือ ประชาานิยมดุนี้เอง

แม้จะพยายามให้ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรมผ่านนโยบายต่างๆ แต่จะเป็นเพราะรัฐบาลมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองมากกว่าหรือเพราะนโยบายที่ว่าล้มเหลวก็ตาม ผลที่ตามมาในความเป็นจริงก็คือ ถึงที่สุดแล้วแรงงานจากชนบทยังคงหลั่งไหลเข้ามาทำงานในเมืองไม่ขาดสาย และดูเหมือนจะเพิ่มมากกว่าทศวรรษก่อนหน้าด้วยซ้ำไป แรงงานจากชนบทเหล่านี้ต่างก็มีสภาพที่ไม่ต่างกับแรงงานในเมืองที่ได้กล่าวไปข้างต้น คือเหลือแต่แรงงานที่เป็นสมบัติที่จะขายเพื่อแลกเอาเงินมาใช้ดำรงชีวิต

เมื่อแรงงานจากชนบทหลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองเช่นนี้แล้ว ก็เท่ากับไปสมทบกับแรงงานในเมืองที่มีอยู่แต่เดิม จนทำให้ในเมืองคลาคล่ำไปด้วยแรงงานเข้มข้นที่ไม่ว่าใครก็สามารถพบเห็นได้ตามอาคารสูง

⁶⁴ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *ครองแผ่นดินจีนฯ*, หน้า 372.

⁶⁵ ดูรายละเอียดใน บุญศักดิ์ แสงระวี (แปลและเรียบเรียง), *จีน: ลัทธิสังคมนิยมหรือลัทธิทุนนิยม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2549), หน้า 95-107.

ใหญ่ที่กำลังก่อสร้าง ตามโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นของชาวจีนและชาวต่างชาติ (ที่เข้ามาลงทุนในจีนมากขึ้นหลังจากที่จีนเข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก) และตามแหล่งที่มีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน โดยทั้งหมดนี้ล้วนสามารถพบเห็นได้ทั่วประเทศจีน ทั้งนี้เป็นที่ทราบกันดีว่า แรงงานชนบทเหล่านี้แทบจะไม่ได้สิทธิใดๆจากต้นสังกัดหรือจากรัฐในฐานะที่เป็นคนนอกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลของรัฐที่มีราคาถูก การเข้าเรียนในโรงเรียนของบุตรที่ติดตามบุพการีเข้ามาให้แรงงานในเมือง หรือที่อาจเกิดในเมืองขณะที่บุพการีทำงานอยู่ในเมือง เป็นต้น เพราะสิทธิเหล่านี้จะได้รับก็แต่ที่ชนบทอันเป็นบ้านเกิดของตนเท่านั้น⁶⁶ ผลก็คือ แรงงานจากชนบทที่มีส่วนอย่างมากในการทำให้เมืองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วจากหยาดเหงื่อที่มีราคาถูกของพวกเขาและเธอก็ตาม แต่ต่างก็กลายเป็นปัญหาใหม่ให้แก่จีนด้วยเช่นกัน

ที่สำคัญคือ ในบรรดาแรงงานเหล่านี้มีอยู่ถึง 25 ล้านคนที่ทำงานอยู่ภายใต้ฝุ่นพิษและสารเคมีที่อาจเป็นอันตรายถึงชีวิต และอีกหลายล้านคนที่ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำในโรงงานน้อยใหญ่ที่ผลิตของเล่น รองเท้า และเครื่องกีฬา ที่จะส่งไปขายยังสหรัฐฯและผู้บริโภคในประเทศที่มั่งคั่งอื่นๆ ไม่เพียงเท่านั้น การที่จีนมุ่งพัฒนาเมืองและภาคอุตสาหกรรมให้เติบโตเช่นนี้ยังส่งผลให้จีนกลายเป็นชาติที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศสูงที่สุดในโลกแซงหน้าสหรัฐฯ ภาวะนี้เป็นผลจากพลังงานร้อยละ 75 ของจีนมาจากเชื้อเพลิงถ่านหิน ที่เมื่อปล่อยออกมาแล้วก็กลายเป็นก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศสูงประมาณ 17 ล้านเมตริกตันต่อปี มลพิษทางอากาศที่เกิดจากเชื้อเพลิงถ่านหินเหล่านี้ได้คร่าชีวิตชาวจีนไปจำนวนมากกว่า 700,000 รายต่อปี ในขณะที่เมืองใหญ่ถึง 2 ใน 3 กำลังประสบกับภาวะขาดแคลนน้ำอย่างหนัก แต่เมืองใหญ่ต่างๆก็ยังคงปล่อยน้ำเสียในปริมาณที่มากกว่า 18,000 ล้านเมตริกตันลงสู่แม่น้ำและทะเลสาบ โดยมีน้ำเพียงร้อยละ 10 เท่านั้นที่ได้รับการบำบัด จนส่งผลให้ชาวจีนอีกประมาณ 700 ล้านคนต้องดื่มน้ำปนเปื้อนของเสียจากมนุษย์และสัตว์⁶⁷ เหตุดังนั้น การเติบโตของ

⁶⁶ แรงงานจากชนบทเหล่านี้ถูกเรียกว่า “หนงกง” อันหมายถึง แรงงานหรือกรรมกรที่มีพื้นเพมาจากชาวนาในชนบท คำเต็มเรียกว่า “หนงหมินกง” โดยคำว่า “หนง” หรือ “หนงหมิน” หมายถึง เกษตรกรหรือชาวนา ชาวชนบท คำว่า “กง” ในที่นี้หมายถึง กรรมกร ปัญหาเรื่อง “หนงกง” ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เริ่มเกิดขึ้นเมื่อทศวรรษ 1990 แต่มาเฟื่องฟูอย่างมากในทศวรรษ 2000 จนถึงทุกวันนี้หลังจากที่เศรษฐกิจในเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว และทำให้มีความต้องการแรงงานเข้มข้นแทบจะ “ไม่อั้น” แรงงานเหล่านี้ไม่เพียงจะมีค่าแรงถูกเท่านั้น หากแต่การไม่มีสิทธิต่างๆในฐานะคนนอกพื้นที่ดังกล่าวยังคงตอกย้ำต้นทุนที่ถูกอย่างยิ่งอีกด้วย และการไร้สิทธิที่ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ “หนงกง” กลายเป็นปัญหาใหม่ของสังคมจีนปัจจุบัน ดูรายละเอียดใน หยางอวี่ชาน และ สือหมิงเต้อ, *จงกว้อหนงหมินกง: เวินถึเฟิ่นซี (แรงงานชนบทของจีน: วิเคราะห์ปัญหา)* (เหอหนาน: สำนักพิมพ์เหอหนานเหวินหมิน, 2007) (ภาษาจีน).

⁶⁷ ดูรายละเอียดใน แจสเปอร์ เบกเคอร์ เขียน และบ็อบ ซาซา ถ่ายภาพ, “จีนโฉมใหม่รูดข้าวด้วยก้าวรูด,” *National Geographic ฉบับภาษาไทย*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 32 (มีนาคม 2547), หน้า 42-69.

เมืองที่ได้กล่าวมาในอีกด้านหนึ่งจึงกลายเป็นเมืองที่อาจดูหุ่รหุ่ร่าสง่างามจากภายนอก แต่ภายในกลับซ่อนปัญหาอยู่ลึกๆ

อาจกล่าวได้ว่า การปฏิรูปหรือการพัฒนาในระยะที่สามนี้จีนได้ก้าวไปไกลเกินกว่าที่จะกู่กลับได้อีกแล้ว ชนชั้นสูงอันเป็นส่วนประกอบของนักธุรกิจหรือผู้ประกอบการ และ “ลูกท่านหลานเธอ” มีชีวิตที่หุ่รหุ่ร่าเยี่ยงชนชั้นนายทุนเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ยิ่งชนชั้นกลางยิ่งมีต้องกล่าวถึงที่ซึ่งเกิดมากขึ้นเช่นกันและพร้อมที่จะเขยิบเป็นชนชั้นสูงได้ทุกเวลา ในขณะที่ชนชั้นล่างที่เป็นกรรมกรหรือชาวนากลับมีฐานะที่ด้อยลงจนผิดไปจากก่อนการปฏิรูป ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ทั้งสิ้น ผลที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากนี้ก็คือ ขาดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นล่างกับชนชั้นสูงที่มีปมสำคัญอยู่ตรงการแย่งชิงทรัพยากร และการฉ้อฉลที่มาจากน้ำมือของชนชั้นสูง หรือไม่กี่ชนชั้นสูงร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นต่างๆ ที่ปรากฏเป็นข่าวออกมาเป็นระยะๆ ฟันไปจากระยะที่สามอันเป็นทศวรรษที่สามของการปฏิรูปนี้แล้ว จีนก็แทบไม่เหลือเค้าของความเป็นสังคมนิยมอยู่อีกเลย ถึงแม้จีนจะยังคงเรียกระบอบของตัวเองว่า “สังคมนิยมแบบจีน” อยู่ก็ตาม

บทสรุป: สู่ลัทธิสังคมนิยมใหม่

ทุกวันนี้ จีนไม่ใช่ชาติที่เชื้อเชิญให้ต่างชาติเข้ามาทำการค้าและการลงทุนในประเทศของตน ดังเช่นหลังการปฏิรูปใหม่ๆเมื่อปี 1978-79 แต่เพียงฝ่ายเดียวต่อไปอีกแล้ว จากเศรษฐกิจที่เริ่มจากเสรีนิยมที่มีการกำกับดูแลไปจนถึงเสรีนิยมใหม่อย่างทุกวันนี้ จีนได้กลายเป็นชาติที่เข้าไปลงทุนยังต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ โดยหนึ่งในการลงทุนต่างประเทศของจีนก็คือการเข้าไปแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศต่างๆ ที่ต่างก็สนองตอบการผลิตภายในของตนทั้งสิ้น การลงทุนเหล่านี้มีทั้งที่ดำเนินการโดยบริษัทเอกชนของจีนและของรัฐจีนเอง มีการลงทุนหลายแขนงที่จีนมักใช้ชาวจีนไปเป็นแรงงานในประเทศนั้นๆ บางประเทศอย่างเช่นลาวมีมากนับได้หลายแสนคน

ลักษณะที่โดดเด่นประการหนึ่งในการพัฒนาของจีนใช้ก็คือ การปล่อยให้ภาคเศรษฐกิจเป็นเสรีนิยมใหม่อย่างเต็มที่ แต่จะปิดในภาคการเมืองภายใต้ระบอบเผด็จการเพียงพรรคเดียวของพรรคคอมมิวนิสต์จีน และเมื่อโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองดำเนินไปในลักษณะนี้แล้ว ผลที่ปรากฏออกมาในด้านหนึ่งก็คือ แม้จีนจะมีบริษัทหรือบริษัทที่เป็นของภาคเอกชนก็จริง แต่อีกหลายบริษัทหรือบริษัทหากไม่เป็นของรัฐโดยตรงก็จะเป็นการร่วมทุนระหว่างรัฐกับเอกชน หรือรัฐกับต่างชาติ โดยผู้บริหารระดับสูงหรือระดับกลางของบริษัทหรือบริษัทเหล่านี้จำนวนหนึ่งมักจะเป็นสมาชิกพรรค ผู้ที่เป็นสมาชิกพรรคเหล่านี้มีทั้งที่เป็นพรรค “ลูกท่านหลานเธอ” กับที่ไต่เต้าขึ้นมาเป็นสมาชิกพรรคได้เอง กลุ่มหลังนี้เองที่เป็นผลผลิตจากการแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญพรรคในยุคที่เจียงเจ่อหมินเป็นเลขาธิการพรรค ที่เปิด

โอกาสให้คนเหล่านี้ได้เป็นสมาชิกพรรคด้วยเหตุผลที่ว่า “...ในฐานะผู้ประกอบการที่มีคุณูปการต่อการสร้างชาติ...” เพิ่มเข้ามาจากที่แต่เดิมมักเป็นกรรมกรและชาวนาหรือปัญญาชนเท่านั้น โดยบรรยายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในลักษณะนี้จึงยังคงมีคนของพรรคหรือรัฐเข้าไปควบคุมดูแลการบริหารจัดการ กล่าวให้ง่ายก็คือ แม้จะดูเหมือนกิจการที่เป็นของเอกชน แต่ในอีกข้างหนึ่งก็ดูคล้ายกับเป็นรัฐหรือของพรรค อันเป็นหัวใจสำคัญของลัทธิสังคมนิยม

แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เห็นได้ชัดว่า การปิดในภาคการเมืองนั้นก็ส่งผลให้การเรียกร้องสิทธิต่างๆ ของชนชั้นล่างพลอยถูกปิดไปด้วย ในแง่นี้ทำให้เห็นว่า แนวทางนี้ช่างตรงกับเจตนารมณ์ของฟิรดิริช ฟอน ฮาเยก ผู้เป็นต้นธารของลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่เห็นว่า เศรษฐกิจเสรีนิยมจะบรรลุเป้าหมายได้ก็แต่ “การสถาปนาระบบการเมืองแบบอำนาจเบ็ดเสร็จขึ้นมา และจำกัดอำนาจของสหภาพแรงงานทั้งในทางกฎหมายและในทางเป็นจริง” เสียอะไรที่ สำคัญคือ เป็นแนวทางที่ชนชั้นนายทุนในรัฐทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยปรารถนาอยากจะได้มาแต่กลับไม่ได้ เพราะถูกค้ำคอด้วยรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่พลเมืองอย่างเต็มที่ กล่าวในทางกลับกันก็คือ แม้จีนจะไม่ได้เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิเสรีนิยมใหม่ก็ตาม แต่จีนกลับใช้มันได้อย่างเต็มที่และตรงกับเจตนารมณ์เดิมมากกว่ารัฐที่ให้กำเนิดมันเสียอีก

เหตุดังนั้น หากสิ่งที่จีนเป็นอยู่นี้คือสิ่งที่ชนชั้นนายทุนในรัฐทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยปรารถนาอยากจะได้แต่กลับไม่ได้ เสรีนิยมใหม่ในทางเศรษฐกิจของจีนจึงควรที่จะได้รับการพิจารณาจากชนชั้นนายทุนเหล่านั้นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกับอดีตประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกนแห่งสหรัฐฯ และอดีต นายกรัฐมนตรีมาร์กาเรต แทตเชอร์แห่งอังกฤษ ในฐานะสองผู้นำที่นำเอาลัทธิเสรีนิยมใหม่มาใช้ “นำร่อง” ก่อนใครเพื่อน

จากลักษณะที่โดดเด่นดังกล่าว เราอาจสรุปได้ว่า จีนยังคงความเป็นรัฐสังคมนิยมในแง่ที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในทางการเมือง ในแง่ที่รัฐหรือพรรคยังคงความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตโดยภาพรวมและกิจการทางเศรษฐกิจที่สำคัญ และถึงแม้จะเปิดช่องทางส่วนหนึ่งให้เอกชนได้เป็นเจ้าของด้วยก็ตาม แต่จำนวนหนึ่งของเอกชนเหล่านี้ก็ถูกดูดเข้าไปในระบบการเมืองที่ว่าผ่านการเป็นสมาชิกพรรค ซึ่งเท่ากับเอกชนเหล่านี้มีฐานะเป็นชนชั้นปกครองอยู่กลายๆ

แต่ในขณะเดียวกัน ลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนนำมาใช้นี้ก็มุ่งไปที่มิติทางเศรษฐกิจอย่างเป็นด้านหลัก แล้วก็เปิดที่ทางให้กับมิติทางสังคมอย่างเป็นด้านรอง ทั้งด้านหลักและด้านรองนี้ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์การใช้ชีวิตของชนชั้นใหม่ (สูงและกลาง) ที่หรูหราฟู่ฟ่าและมีค่านิยมแบบตะวันตกและแบบนายทุนขึ้นในสังคมจีน จนทำให้เข้าใจว่าสังคมจีนเป็นสังคมที่มีสิทธิเสรีภาพมาก

ขึ้น ทั้งที่จริงแล้วเป็นเพียงลัทธิอิสรชนนิยมหรือระบบอภิสิทธิ์ในอีกรูปแบบหนึ่งเท่านั้น อันเป็นรูปแบบของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมตะวันตก

จากข้อสรุปหรือภาพรวมข้างต้น การศึกษาในที่นี้จึงเห็นว่า ข้อเท็จจริงในสิ่งที่จีนเป็นอยู่นี้ก็คือ ส่วนผสมของลัทธิสังคมนิยมกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่หลอมรวมเข้าด้วยกัน ภาวะเช่นนี้จึงไม่ต่างกับที่ครั้งหนึ่งอดีตสหภาพโซเวียตเคยเป็น คือข้างหนึ่งเป็นสังคมนิยม แต่อีกข้างหนึ่งก็ทำตัวเป็นจักรพรรดินิยม ด้วยการเข้าไปควบคุมบงการหรือแม้แต่รุกรานชาติที่เป็นและไม่ได้เป็นสังคมนิยม ไม่ว่าจะในยุโรป ตะวันออกหรือกรณีการยึดครองอัฟกานิสถานในปี 1979 ภาวะนี้ทำให้จีนซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับสหภาพโซเวียตมาตั้งแต่ปี 1960 ต้องประดิษฐ์สร้างคำขึ้นมาเรียกสหภาพโซเวียตว่า "ลัทธิสังคมนิยมจักรพรรดินิยม" (Social-Imperialism) เพื่ออธิบายภาวะดังกล่าว คือภาวะที่ข้างหนึ่งเป็นสังคมนิยม แต่อีกข้างหนึ่งกลับทำตัวเป็นจักรพรรดินิยม

เหตุดังนั้น การที่จีนมีส่วนผสมของลัทธิสังคมนิยมกับลัทธิเสรีนิยมใหม่เช่นนี้ การเรียกรับจีนว่าเป็นรัฐ "ลัทธิสังคมนิยมใหม่" จึงสอดคล้องกับภาวะความเป็นจริงที่ว่านี้ และน่าจะสอดคล้องมากกว่าคำที่จีนใช้เรียกตัวเองว่า "ลัทธิสังคมนิยมแบบจีน" เสียอีก เพราะคำคำนี้ให้ความหมายที่ทำให้เข้าใจว่าจีนยังคงเป็นรัฐสังคมนิยมโดยไม่มีลัทธิหรือแนวคิดอื่นเจือปน ทั้งที่จริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ โดยเฉพาะเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า สังคมจีนได้ผลิตชนชั้นนายทุนขึ้นมาแล้วจริงๆ ซ้ำยังเป็นชนชั้นนายทุนที่กำลังทำลายค่ากล่าวของเติ้งเสี่ยวผิงที่ว่า "...จะไม่ยินยอมให้รูปแบบชีวิตชนชั้นนายทุนท่วมทับในจีนเป็นอันขาด" อย่างลึกซึ้งอีกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กวนอี๋เจิน. การปฏิรูปการเกษตรในจีน. จีน: ยุทธศาสตร์ใหม่แห่งกรต่อสู้. ปันดดา เลิศล้ำอำไพ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2526.

เขียน ธีระวิทย์. จีนผลัดแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

เขียน ธีระวิทย์. นโยบายต่างประเทศจีน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541.

จางซีเสียนและหลิงไห่จิน. 60 ปีแห่งการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน. หลี่เหวินเหลียง แปลและเรียบเรียง กรุงเทพมหานคร: โครงการสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2553.

จูเจิ้นหมิน รองศาสตราจารย์ประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยยูนิาน สัมภาษณ์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ณ กรุงเทพมหานคร.

เจียงเจ๋อหมิน. คำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมินในที่ประชุมใหญ่ฉลองวันครบรอบ 80 ปีของพรรคคอมมิวนิสต์จีน. จีนในกระแสการเปลี่ยนแปลง. ชลธิรา สัตยาวัฒนา บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2545.

แจสเปอร์ เบกเคอร์ เขียน และบ็อบ ซาซา ถ่ายภาพ. “จีนโฉมใหม่รวดราวด้วยก้าวรูด”. *National Geographic ฉบับภาษาไทย*. ปีที่ 3 ฉบับที่ 32 (มีนาคม 2547). หน้า 42-69.

เฉินหยุน. คำปราศรัยของเฉินหยุนในที่ประชุมสมัชชาผู้แทน. เอกสารสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศครั้งที่ 12 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1982.

เดวิด ฮาร์วี. ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่. ภัควดี วีระภาสพงษ์ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพมหานคร: สอนเงินมีมา, 2555.

เต็งเสี่ยวผิง. คำปราศรัยเปิดประชุม. เอกสารสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศครั้งที่ 12 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1982.

บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ). คำปราศรัยเมื่อนายทหารชั้นกองทัพบกของกองกำลังรักษาภู่อัยการศึกของนครหลวงเข้าพบ (ว่าด้วยการกำราบการจลาจลในปักกิ่ง). *สรรนิพนธ์เต็ง*

เสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?. แปลโดย ดาวประกาย รุ่งอรุณ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, 2543.

บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ). คำรายงานและคำปราศรัยของเจียงเจ๋อหมิน: เร่งฝึก้าวการปฏิรูปเปิด ประเทศและสร้างประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ช่วงชิงภารกิจสังคมนิยมที่มีลักษณะจำเพาะของจีน ได้รับชัยชนะที่ใหญ่หลวงยิ่งขึ้น. *สรณิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?* แปลโดย ดาวประกาย รุ่งอรุณ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2543.

บุญศักดิ์ แสงระวี (แปลและเรียบเรียง). จีน: *ลัทธิสังคมนิยมหรือลัทธิทุนนิยม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2549.

บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ). ใจความสำคัญในการสนทนาที่อุซาง เซินเจิ้น จูไห่ และเซียงไฮ้ (18 มกราคม-21 กุมภาพันธ์ 1992). *สรณิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?*

แปลโดย ดาวประกาย รุ่งอรุณ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2543.

บุญศักดิ์ แสงระวี (บรรณาธิการ). สังคมนิยมและเศรษฐกิจตลาดไม่มีความขัดแย้งขั้นมูลฐานดำรงอยู่. *สรณิพนธ์เต็งเสี่ยวผิง: จีนจะไปทางไหน?* แปลโดย ดาวประกาย รุ่งอรุณ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2543.

บรูค ลาร์เมอร์ เขียน และฟริตซ์ ฮอฟฟ์มันน์ ถ่ายภาพ. ต่อดมหายใจให้แมนจูเรีย. *National Geographic ฉบับภาษาไทย*. ปีที่ 6 ฉบับที่ 62 (กันยายน 2549). หน้า 78-109.

"ปริทัศน์เสนา". *ปริทัศน์* 4. (ไม่ระบุฉบับที่ วัน เดือน และปีที่จัดพิมพ์). หน้า 20.

ผู้จัดการรายวัน. 16 กันยายน 2540. หน้า 10.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. *ครองแผ่นดินจีน: พรรค ผู้นำ อำนาจรัฐ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2554.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. *เศรษฐกิจการเมืองจีน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

เสนห์ จามริก. *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2549.

อนันต์ชัย เลาะห์พันธุ์ และ สันชัย สุวังบุตร. *รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม*. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและหนังสือคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

ภาษาจีน

หยางอวี่ซ่าน และ สือหมิงเต๋อ. *จงกว๋อหนงหมินกง: เวินถึเฟินซี. แรงงานชนบทของจีน: วิเคราะห์ปัญหา*. เหอหนาน: สำนักพิมพ์เหอหนานเหฉินหมิน, 2007.

ภาษาอังกฤษ

Beijing Review. April 6-12, 1998. p.35.

Deng Xiaoping. *Selected Works of Deng Xiaoping Volume I (1938-1965)*. Beijing: Foreign Languages Press, 1995.*

Deng Xiaoping. *Selected Works of Deng Xiaoping Volume II (1975-1982)*. Beijing: Foreign Languages Press, 1995.*

Kate Xiao Zhou. *How Farmers Changed China*. Colorado: Westview Press, 1996.

Klein, Naomi. *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. New York: Henry Holt and Company, 2007.

Nathan, Andrew J. and Link, Perry. *The Tiananmen Papers*. London: Little, Brown and Company, 2001.

UNDP. *Human Development Report 1994*. New York, NY: Oxford University Press, 1994.

Yan Jiaqi and Gao Gao. *Turbulent Decade*. Translated by D.W.Y. Kwok. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1996.

Zhao Ziyang. “Advance Along the Road of Socialism with Chinese Characteristics”. *Major Document of the People’s Republic of China (December 1978-November 1989)*. Beijing: Foreign Languages Press, 1991.